

KNY-19-00596

SZÉCHY MÁRIA

ADRÁMAI KÖLTÉSZETBEN.

BÖLCSÉSZETTUDORI ÉRTEKEZÉS

IRTA

153
VISZOTA GYULA:

BUDAPEST, 1892.

NYOMÁOTT HEISLER J. KÖ ÉS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

428

746645

KNY-19-00586

Bevezetés.

Széchy Máriának a költészetben való szereplése szoros kapcsolatban áll Murányvárral, a mely részben birtoka volt, de a melyet leleményességével sógorai fondorkodásai ellenében magának egészben megszerzett, vele egyszersmind férjül Wesselényi Ferencet. A regényes helyen álló vár maga nem valami kiváló fontosságú a történelemben. Széchy Mária eseménye előtt csak kétszer van nyoma a történelemben. Ez a nyom — tekintve, hogy mind a kétszer rablófészkek volt, — sehogysen válik díszére.

A 15-ik században cseh rablók fészke volt, a kik onnan pusztították a környéket. A vár tökéletesen megfelelt igényeiknek, mert üldöztetés esetén oly jó menhelyet találtak benne, hogy Mátyás királynak bizony fáradságot okozott kiirtásuk.

Második szereplése a 16-ik században sem jobb. Ekkor meg Bassó Tamás, garázda utonálló székhelye, kinek szintén biztos menhelyül szolgált üldöztetéskor. Mikor az 1548-iki országgyűlés gr. Salm főkapitányt bizta meg a rabló kiirtásával, ennek egész hadjáratot kellett ellene indítania. És Istvánffy, ki ez ostrom történetét részletesen leírta, úgy értesít bennünket, hogy Salm sok fáradság után mégis csak árulás útján vehette be a várat a következő 1549-ik évben. Bassó Tamásnak Murányban véghez vitt dolgai és a vár ostromlása különben az irodalomban is meg van örökítve Jókai Mór „Bacsó Tamás“ című szép kis elbeszélésével.

Széchy György is bizonyára ily biztos menedék szerzésére gondolt azon zavaros időben a 17. század elején, a mikor a várat megszerezte. Leányának, Máriának, szereplése Murányban már nem volt oly csunya természetű, mint elődeié. Tette nem történelmi nevezetességű Murányra, a költészetben azonban ő tette híressé szereplésével, a mely számos magyar, sőt német költőre is gyakorolt vonzóerőt. Ezen vonzóerőt azonban nem pusztán az esemény kalandosságában kell keresnünk, hanem azon erélyben és hősi elszántságban is, a melyek Széchy Máriában nagy mértékben vannak meg. A legválságosabb pillanatokban leginkább nyilvánul benne az erő és elszántság, „mely egész a vakmerően nagyszerűig fokozódik, ingerli a költőt s irányozza figyelmét újra meg újra Széchy Máriára“ (Acsády J. „Széchy Mária“). Nem lesz érdektelen,

ha azon költői termékeket elősoroljuk, a melyek életét tárgyalják.

Lirai költeményben sokan emlékeznek meg róla Berzsenyitől Dalmadiig. Érdekesebbek az epikai feldolgozások. A legelső és legrégibb epikai feldolgozás Gyöngyösi István „Márssal társalkodó Murányi Venus“-a (Kassa 1664), a mely számtalan kiadást ért meg. Igen érdekes néhány jelesünk költői elbeszélésének keletkezése. A Kisfaludy-Társaság ugyanis 1847 február 6-ára pályázatot hirdetett egy költői beszélyre, a melynek tárgya Széchy Mária élete legyen. Ezen pályázatból kifolyólag látogatták meg Murányt Petőfi és Tompa. Ekkor történt meg az, — mint Petőfi Utinaplójában leírja — hogy, míg ő a várromokat szemlélgetve az eseményért lelkesült, Tompa a romokban aludt. Érdekes ezen körülmény azért is, mert némileg megvilágítja a két költő eltérő felfogását a murányi eseményre vonatkozólag.

A pályázat buzdította úgy Petőfit „Szécsi Mária“ című beszélyének elkészítésére, mint Tompát „Széchy Mária“-jának, s valamint Aranyt „Murány ostroma“ című költői beszélyének elkészítésére, de egyik sem pályázott. A pályázatra csak egy beszély érkezett, a mely a díjat nem nyerte el ugyan, de dicséretben részesült. Ez a költemény Szász Károly „Murány hölgye“ volt, a mely mind-egyeddig kéziratban van a szerzőnél.

Nemsokára ezek után írta egy német-cseh költő — Egon Károly Ebert — költői beszélyét német nyelven „Eine Magyarenfrau“ címmel 7 részben. Költeménye megjelent összes művei kiadásának 4-ik kötetében (210 l.) és a „Deutsch-Oesterreichische National Bibliothek“ 26—27. számában válogatott beszélyei közt. („Ausgewählte poetische Erzählungen von Carl Egon Ebert“ 1864.)

Ujabbán Temérdek (Jeszenszky D.) írt egy költői beszélyt „Széchy Mária“ címmel, a mely megjelent a Magyar Szalon VI. kötetében (1886—7.) 7 részben Pataky László rajzaival.

Regény vagy elbeszélés alakjában is többen feldolgozták a murányi történetet. Így németül br. Mednyánszky Alajos, ki több kisebb a magyar életből vett elbeszéléstj közölt Hormayr „Taschenbuch für Vaterländische Geschichte“-jében és az „Archiv für Geographie, Historie, Staats und- Kriegkunstban, a melyek közt a murányi történet is megvan. Ezen elbeszélések magyarul is megjelentek szabadon fordítva Nyitske Alajos és Szabényi Pál nevelőktől Pesten 1832-ben „Elbeszélések, regék 's legendák a magyar előkorból“ címmel. Ezen magyar fordításban murányi történetünket „Mátkásítás“ cím alatt találhatjuk meg.

Bronikowski Sándor egy nagy német 3 kötetes regényt írt Máriáról a következő címmel: „Die Magyaren. Das Verlobungsfest zu Murány“. (Leipzig Wigand'sche Verlags-Expedition 1832.)

Kisebb novella alakjában felhasználták alakját Jósika Miklós, Kemény Zsigmond „A két boldog“-ban, P. Szathmáry Károly és Mikszáth Kálmán „Kürthyné uborkái“-ban (Urak és parasztok“ Révai).

Legújabbán az Obenbraut féle ifjúsági könyvtár 3-ik füzetében „Maria Széchy“ címmel találjuk a történetet, a mely még a ponyvairadalmon is megjelent a magyar nép számára Bucsánszky A. kiadásában.

Kiválóan érdekesek végre a drámai feldolgozások, a melyeknek ismertetése jelen dolgozat tárgyát képezik.

A legelső ismeretes feldolgozó Versegghy Ferenc volt, ki Gyöngyösi után „Széchy Mária“ címmel 5 felvonásos eredeti nemzeti vitézjátékot készített a mult század kilencvenes éveiben.

A második feldolgozó Vitkovics Mihály, ki szintén Gyöngyösi után „Mars Venussal Murány alatt“ címmel 5 felvonásos nemzeti vitézjátékot akart belőle alkotni századunk elején.

Utána Kisfaludy Károly, mint harmadik dolgozta fel az eseményt „Szécsi Mária vagy Murányvár ostromlása“ címmel 4 felvonásos drámává 1820-ban.

A negyedik feldolgozó Jókai Mór, ki az eseményt „A murányi hölgy“ címmel 3 felvonásos vígjátékká alakította. (Megjelent „Színművei“ 3-ik kötetében 1860-ban Pesten).

Nemsokára ez után — 1863. szept. 23-án — adták elő színen az ötödik feldolgozást Szigeti József melodramáját „Szécsi Mária vagy Murányvár ostromlását“ a mely nyomtatásban még eddig nem jelent meg.

Utolsó drámai feldolgozása 1885-ben jelent meg Ráth Mór kiadásában. „Széchy Mária történeti színmű“ címmel Dóczi Lajostól.

Széchy Mária a történetben.

Ezen fentebb felsorolt költői művek tárgyalják Széchy Mária életét, többé kevésbé költői hagyománnyal. Alakja azonban oly érdekes, hogy a történetírókat is vonzta, s így kifejlődött hősnőnk alakja a történetben is. Dóczi történeti színművében e két irányt egyesíteni akarta, de sikertelenül. Az ő Mária-jában nem ismerhető fel sem a költői hagyományú, sem a történeti. Már ezen tény kimutatására is szükséges Széchy Mária életét a valóság, a történet szerint bemutatni azon időpontig, a mig Murány várát a királypárti Wesselényi kezére játszotta. Magára ezen eseményre vonatkozólag két főkutforrásunk van.

Az első Gyöngyösi István „Murányi Venus“a, melyben az esemény egyes költői felcícomázással ugyan, de hűn a valóság szerint jelen meg. Gyöngyösi közvetlen az esemény megtörténte után írta művét, mint a pár komornyikja. Maga a cél, a miért költeményét írta, mutatja leginkább, hogy valót ír. A párhoz intézett művének előszavában saját szavai szerint művét azért írta, hogy... „Nagyságtok egymás kedvéért való cselekedete, a következő időknek messze határra repülvén, ottan is hiresüljön, ismertessék, terjedjen és éljen örökké, annak emlékezetét viselő historiámnak elevevitése által.“

A második főforrás a francia Jean de Laboureur sieur Bleranval „Relation du voyage de la Royne de Pologne“ (Paris 1647.) című könyvében foglaltató „Histoire des Amours du Comte et de la Comtesse Wesselény“ 20 oldalra terjedő elbeszélése, mely saját szavai szerint „la plus memorable de nostre siècle. Jean de Laboureur, XIV. Lajos udvaronca, tagja volt ama kíséretnek, mely Gonzaga Máriát, ki IV. László lengyel királyhoz ment nőül, 1645 végén Varsóba kísérte. A fényes követséget Guébriant marsallné vezette, ki a kísérettel 1646 áprilisban indult hazafelé Magyarországon keresztül. Pozsonyba május 9-én érkeztek meg, a hol 4 napig időztek. Ezen alkalommal ismerkedett meg a kísérettel Wesselényi Ferenc s Jean de Laboureurrel annyira megbarátkozott, hogy murányi esetét neki elbeszélte, sőt nagyobb hitelesség kedvéért a történetet néhány okmánynyal igazolta. Ezen elbeszélés alapján írta meg a fentemlített könyvben és címen a történetet francia nyelven Párisban Laboureur közvetlen megérkezése után. Nincs azért sem okunk kételkedni annak hitelességében, mivel a fő részletekben Gyöngyösivel tökéletesen megegyezik s mivel mind a kettő közvetlen az esemény után jelent meg.

Ezen a két forráson kívül van még több feljegyzés azon korbeli íróktól, a kik azonban távol sem állottak oly viszonyban a szereplőkhöz, mint Gyöngyösi és Laboureur. S igen természetes is, hogy megemlékeztek a kalandos történetről, mert közbeszéd tárgya lett. Csakhogy máskép beszélték a királpártiak, megint máskép Rákóczi-pártja. Az utóbbiak igyekeztek a sajátpártjukbeli Illésházy ostobaságát Mária rovására menteni. Rossz hirben tüntették fel Máriát s nem volt természetes kizárva a legdurvább rosszakarat s történelmi igaztalanlás sem. Így egy kevert történet keletkezett, a melyben volt ugyan való is, de annál több rosszakarat és rágalom. Ezen alakban tartotta fel a történetet Kemény János 17. szá- zadi emlékiró „Önéletírásában“ (kiadta Szalay László). Igen tekin- télyes forrás volt Kemény munkája eddig az eseményre, dacára annak, hogy telve van hibákkal. Így például szerinte Illésházy Gábor, — kinek különben nevét sem tudja, mert Gáspárnak nevezi, — a vár elestekor Murányban volt. Ez nem felel meg a valóság- nak, mert Rákóczy Zsigmondnak anyjához 1644 augusztusában írt levele határozottan bizonyítja, hogy Illésházy Murány estét Kassán tudta meg a fejedelmi táborban.

Hasonló alakban, csakhogy még durvábban és igaztalanabbul írja le az esetet Krausz György, erdélyi krónikás, a Siebenbürger- kronik Fontes R. Austriacarum script. III, IV-ben.

Krausz szerint Mária házas s férjével Kún Istvánnal lakik Murányban. Megúnja férjét s azon ürügy alatt, hogy vadra áhítozik, vadászni küldi. Mihelyt azonban a férj elmegy, azonnal beereszti szeretőjét — Wesselényit, — megesküszik vele, s Kún Istvánt nem ereszti többé a várba.

Ily alakban találjuk meg az eseményt Ortelius, Zeiller, Kreck-

witz külföldi írónál is, a kiknek kiválóan tetszett a kétértelműen és sikamlósan feltüntetett kaland.

Ezen korabeli feljegyzéseken kívül többet nem foglalkoztak a dologgal. Elfelejtették a történettel Széchy Máriát egész századunk elejéig, a mikor a mind sűrűbben megjelenő költői feldolgozások néhány történetírónkban fölébresztették a kíváncsiságot Széchy Mária iránt. Ezek munkálata azonban az eseménynek és Mária életének leginkább csak egyes pontjaira vonatkozott. Összefüggő munka csak a legújabb időben jelent meg a „Magyar Történelmi Életrajzokban“ (szerk. Szilágyi Sándor) Acsády Ignáctól „Groff Anna Mária Széchy“ címmel 1885-ben. Ezen kétségkívül alapos munkában Széchy Mária teljes élete foglaltatik a róla megjelent összes feljegyzések és levelezések alapján.

Ezen újabb kutatás szerint Széchy Mária, Széchy György és Homonnay Mária legidősebb leánya, 1610 körül született Balogvárában. Családja igen tekintélyes nemesi család volt, amelyből sokan méltóságra jutva nagy szerepet játszottak Magyarország életében. Mária atyja is a nádorságig vitte, a ki különben önző, kegyetlen és elvtelen, de bátor ember volt, a kinek mindig csak saját és családjának jólléte forgott szeme előtt. Anyja ellenben komoly és erélyes jellemű nő, jó hitves és szigorú anya, a ki gyermekeinek nevelésére kiváló gondot fordított. Mária jellemének fejlődésére atyjának, — kinek, mint legidősebb leány, különben is kegyence volt, — kétségkívül nagy befolyása volt mozgalmas életével és harciasságával. Gyermekevei minden tekintetben vallásos és magyar nevelés közt multak el Murányban, úgy hogy atyja már 1625-ben gondoskodni kezdett hajadonná nőtt leányának kiházásításáról. E célra gr. Bethlen Istvánt szemelte ki, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem öcsését. Már a hozományra vonatkozólag megállapodott Bethlen Gáborral s további megbeszélésre Zemplén megyei (hét vármegye egyike) terebesi jószágára ment 1625 nyarán, a mikor hirtelen halála a házasságot egy időre elhalasztotta. Halálával nagy gondok neheztedek az özvegyre, mert a nagy birtokot, a mely az ország minden részében volt szétszórva, mindenfelül pörrel támadták meg. Az özvegy erélyesen védte magát s legelső dolga volt II. Ferdinánd magyar királyhoz oltalomért fordulni. Nem csatlakozott benne, mert ez birtokaiban megerősítette. Az özvegy 1626 máj. 2-án kelt ünnepélyes nyilatkozatában erre hűségi esküt tett s megfogadta, hogy senki kezére se fogja játszani birtokait, sőt ezen nyilatkozatát utódaira is kötelezővé fogja tenni végrendeletében. Folytatta azonban Mária kiházásítása ügyét is, úgy hogy 1626. tavaszán már az eljegyzés megtörtént. A házasság pedig 1627 május 30-án szent Háromság vasárnapján ment végbe nagy pompával.

Meg kell emlékezni ezen a helyen azon meséről, a melyet később Nagy Iván krónikás terjesztett „Magyarország és Erdély képekben“ című iratában. Szerinte ezen időben szerelmi viszony forgott fenn Mária és Wesselényi Ferenc közt, de mivel atyja a

viszonyt nem tűrte, felbomlott. Ha tekintetbe vesszük, hogy Mária eljegyeztetése alkalmával még gyermek volt — alig 14 éves —, könnyen átlátjuk, hogy az egész csak üres mese, s bizonyosnak vehetjük, hogy Mária első udvarlója egyszersmind férjévé is lett. A házasság után Mária férjével Erdélybe utazott, hol előtte egész új élet nyílt meg. Férje magas rangú állásánál fogva előkelő helyet foglalt el a fejedelmi udvartartásban, a mely a fejedelem neje, Brandenburgi Katalin, befolyása alatt igen víg, de nem a legerkölesőbb volt. Házasságának első éveiben többször fordult meg ezen körben férjével, a mely későbbi életére befolyással lehetett. Később azonban, részint a bekövetkezett zavaros idők miatt, részint mivel az időközben született Krisztina leányával sokat betegeskedett, került a fejedelmi udvart. Élete ezen szakában boldog volt, de nem sokáig. Megsemmisítette boldogságát Krisztina leányának és később férjének Ecsed városában bekövetkezett halála, mert ezen időtől kezdődnek életének hányatásai. Még férje el sem volt temetve, már rátették kezüket a férj hagyatékára apósa — Bethlen István — és sógora — Bethlen Péter. — Még a temetés előtt kényszerítették 1633 márc. 1-én Ecseden egy családi egyezmény aláírására, a melynek értelmében férje hagyatékából csakis Déva lett Máriáé, a többiről le kellett mondania. Kemény János „Önéletrajzá“-ban azon vádat emeli Mária hitvesi hűsége ellen, hogy még első férje életében sógorával — Zólyomi Dáviddal — szerelmi viszonya volt. Jellemző Keményre, hogy azt 25 évvel később írta 1657/8-iki tatárfogságában, a mikor el volt keseredve többek közt Wesselényi Ferenc, Mária akkori férje ellen, noha 1644-iki leveleiben, hol szintén megemlékezik Máriáról, még semmi rosszat sem ír felőle. Azonban Kemény ez állításának igaztalanságát leginkább bebizonyította maga az öreg Bethlen, ki fia elhunytakor az ecsedi szerződésben a legszebb erkölcsi bizonyítványt állította ki Máriáról akkor, a mikor a többek közt azt mondja, hogy „az én istenben kimúlt szerelmes fiamhoz tökéletes szeretettel viseltetvén, halálos órájáig őtet tisztelte és becsülte.“ Ez a leg-hitelesebb nyilatkozat Máriáról. Ha tekintjük, hogy később, mikor Mária a Bethlen családdal pörben állott, az öreg Bethlen sok minden vádat emelt Mária ellen, de hitvesi hűsége ellen még célzást sem tett, úgy könnyen beláthatjuk, hogy Kemény itt rágalmazott.

Azonban folytassuk az elejtett fonalat. Férje halála után Dévára ment Mária. Magára volt hagyva a fiatal nő, s mivel az ecsedi szerződés ellen ünnepélyesen tiltakozott, a Bethlen családdal nagy pörben állott. Sok szaladgálása és kellemetlensége volt ez ügyben, a melyek védelmére gyengének érezte magát. Elhatározta azért magát egy második házasságra. 1634-ben már Rozsályi Kún István neje volt. Azonban Mária nagyon tévedett akkor, a mikor azt gondolta, hogy Kún István segédkezik neki, megvédi őt pörös ügyeiben. Nagyon gyenge volt Kún István erre. Ezentúl is csak magának kellett járnia kelnie mindenüvé. Ily körülmények mindinkább elide-

genítették őt férjétől, úgy hogy elhatározta magában, hogy elvál tőle. Miután összes holmiját átszállította Rozsályról Dévára, nem ment többé férjéhez vissza.

Kún erővel akarta feleségét hazavinni, csak hogy pórul járt, mert Mária ágyuszóval kergette el Déva alul. Ezzel elváltak örökre. Ezen időtől kezdődik Mária szabad élete. Allandó lakhelyül Tasnádot választotta, de télen Murányba ment lakni anyjához, kinek pénzére nagy fényűzése következtében minduntalan rászorult. A takarékos anya intette leányát, s mivel már sokat kölcsönzött neki végrendeletében akarta nővérei javára megrövidíteni. Hogy a végrendeletet meg se támadhassa, egy kötelezvényt kívánt tőle erre vonatkozólag. Mária nem akarta ezen kívánságát teljesíteni, a miért anyja addig bezáratta, a míg a kötelezvényt alá nem írta. Később a rokonok közbenjárására kibékült az anya lányával, s módosította végrendeletét, úgy hogy anyjának 1643 május 28-án bekövetkezett halála után a javaknak birtokosa lett 2 nővérel, a mely birtokban őket a király július 21-én megerősítette.

Evvel azon időponthoz értünk, a mikor az érdekes murányi epizód megkezdődik. Az tény tehát, hogy Muránynak ez időben a három Széchy-lány volt birtokosa, de az is, hogy mikor Murányt birtokukba vették, a királynak hódoltak. Miféle körülmények idézték elő a murányi esetet? Erre előzetesen már avval felelhetünk, hogy nem Mária idézte elő árulásával, mint néhány költő és bíráló felfogta, hanem a körülmények.

A legidősebbik a három leány közül Mária, egyedül álló nő, míg két nővére férjes volt. Katának férje, Liszti János, erélytelen, másra könnyen hajló férfi volt. Éva férje, Illésházy Gábor, már jelentősebb fiatal egyén, alapjában jó ember volt, de hiú és ingatag, a ki nagyon szerette a bort. Mária volt közöttük szellemre a legkiválóbb, a kit az idő mostouasága, a sors hánytatása tapasztalttá és óvatossá tettek. Az első hónapokban egyedül lakott Mária Murányban, két nővére csak néhány hónap mulva költözött be férjével. A közös háztartás azonban nem igen tetszhetett különösen Illésházynek, mert nem sokára a beköltözés után a birtok felosztását sürgette. Mária azonban nem akart hallani erről. Illésházy szándékát elősegítette az, hogy épen ezen időben rontott be I. Rákóczy György, erdélyi fejedelem, ki a királpártiak javait lefoglalta. Elérkezettnek látta ezért Illésházy az időt, melyben legalkalmasabb lesz a birtokfelosztásnál magának Murányt megszerezni. Elősegítette ezen tervét Máriának Tasnádra való utazása azért, hogy értékes javait biztos helyre szállítsa Murányba. Mire Mária visszaérkezett, Illésházy már anyósa végrendelete ellenére az erdélyi fejedelem pártjára állott s őrséget fogadott a várba, s így a helyzet urává lett. Mária nem tehetett semmit ellene, helyzete napról napra kényelmetlenebbé vált, mindenféleképp éreztették vele, hogy a várban fölösleg. s. Ennél nagyobb baj volt azonban Máriára a pozsonyi kamarának 1644 júniusban tett azon indítvány, hogy a murányi birtokosokat hűtlenségé perbe kell fogni.

A véletlen azonban megsegítette Máriát. A pozsonyi kamarának indítványára ugyanis Wesselényi Ferenc, ki nem messze Füleken lakott, elhatározta, hogy Murányt megszerzi magának. Csak a móddal nem volt tisztában. Megostromolni a várat nem tudta volna, mert a füleki őrség erre nagyon csekély volt. Inkább cselhez fordult. A várat csakis egy várbeli segítségével nyerheti meg s így gondolt Máriára, kinek helyzetét sógoraival szemben bizonyára ismerte. Avval azonban nem volt tisztában, hogy hogyan kezdje meg a dolgot. Ebből kisegítette őt nemsokára a véletlen. Kürthy Ferencnének, ki a háborús időben szintén Murányban keresett menedéket, egy jobbágya — Nagy János — Fülekre jött. Ezt ismerte Wesselényi s kiszemelte tervének kivitelére. 70 tallér fejében ugyanis egy levelet küldött Máriának, a melyben tőle találkozót kér. Ezt a levelet viaszba vonva egy zöld ugorkába elrejtve valóban Mária kezébe juttatta Nagy János.

Váratlan volt a levél Máriára s meg is lephette, de helyzete arra utalta, hogy a levélre válaszoljon. A választ, mely szerint legközelebb elküldi egy bizalmas emberét, sárga viaszba burkolva vitte meg harmad napra Nagy Wesselényinek köpenyének egy ezüst gombjában. Mária elküldte Wesselényihez a kitűzött napra Kádás Mihályt, ki behatóan felvilágosította a várbeli viszonyokról. Kádást ajándékokkal megnyerve ügyének, Pál Gergelylyel küldte vissza egy újabb levéllel és egy ezüst órával Máriához. Levelére választ csak hét nap múlva kapott, de ez örvendetes volt reá, mert a találkozás idejét és helyét jelölte meg. A kitűzött időben és helyen — a tiszolci völgyben — megjelent Wesselényi, de sokáig kellett Máriára várnia. Ekkor történt meg az, hogy Illésházy épen akkor látogatta meg sógornéját, a mikor ez a találkozáshoz akart menni. Mária csak akkor indulhatott utjára, miután Illésházyt leitatta. A találkán megbeszéltek azután a teendőket. Wesselényi kérte, hogy segítse neki Murányt a király pártjára szereznii. A jó asszonyismerő Wesselényi megígérte neki lovagias szavára, hogy azon esetben feleségül veszi. Mária megígérve segítségét távozott Murányba. Azonban nagy feladatra vállalkozott, a melyre alig állottak rendelkezésére a szükséges segédeszközök. Az idő is rövid volt, mert 12 nap alatt el kellett dölni a dolognak. Nagyon előmozdította az ügy sikerét, hogy Illésházy a várórség $\frac{1}{3}$ -ával Rákóczy Györgynél időzött Kassán s hogy Máriának oly hű ember segédkezett, mint Kádás Mihály. Mindenek előtt hosszú fonállal kimérték, hol legalacsonyabb a fal. Azonban itt is 12 öl mély volt, ezért ily hosszú kötélhágcsóról kellett gondoskodniok. Kötelet szerzett Mária Murányalján s fufangjával létrát is magában a várban. Ezen létra segítségével Mária háborítatlanul elkészíthette a kötélhágcsót. Mikor készen volt, elküldte Kádást Fülekre azon hirrel, hogy jöjjön Wesselényi legközelebbi csütörtökön éjjélkor a Kádástól kijelölt helyre őrségével. Wesselényinek először is vezetőről kellett gondoskodnia, a kit Ficzek Jakab, füleki rab, személyében megtalált. Az utra 500 vitézt választott ki. Ezekkel csütörtökön

este érkezett meg a murányaljai síkra, a hol kiválasztott 80 bátor embert. Ezeket titkába avatva hűségre eskette. Noha nagyon vakmerőnek találta legtöbb kalandját, buzdítására mégis utra keltek Murányalja felé. A falu elején a tót lakosság nagy zsvajjal fogadta őket, de Wesselényi nyugtatására lecsillapodtak. A falu végén azonban ismétlődött a jelenet, csakhogy itt a nagyobb tömeg elől meg kellett hátrálniok, nehogy zajt ütve a várbeliek figyelmét felkeltésék. Wesselényi erre egész seregével vonult Murányaljába, mire a nép meghunyászkodott. Ekkor meg katonái kezdtek el zugolódni. Már maga Wesselényi is csüggedni kezdett, s így Kádas ép a legjobb pillanatban érkezett meg, jelentve, hogy a várban minden készen van. Ez a hír új erőt öntött beléjük, s utnak indultak a vár alá a kijelölt helyre. A meredek uton nagyon elfáradva érkezett Wesselényi kiválasztott embereivel a kijelölt helyre. Ekkor meg a hágsót nem találták, sőt a sok keresgéléssel neszt ütve egyszer az ör figyelmét is felébresztették, ki le is kiabált. Már mindenki elcsüggedett s vissza akartak vonulni, a mikor ismét megjelent Kádas, kit Mária leküldött nézni, hogy miért késik Wesselényi. Végre tehát Kádassal felvonulhattak a hágsón s bejutottak a várba. Wesselényi célt ért. A várban már a kész dolog várta őt, mert Mária erélyével és elszántságával mindent előkészített. Az ő munkája nehezebb volt Wesselényiénel. Este, mikor a várbeliek aludni mentek, egynehány cselédjével, — kiket ajándékokkal saját részére nyert, — a falnál levő öröket és a veszedelmesebb embereket elfogatta s a cselédek házába záratta. Mikor Wesselényi megérkezett, csak Budaházy István várkapitányt és a főbb tiszteket kellett még megnyernie. E célból Máriával ennek szobájába ment, a hova Mária a várkapitányt hívatta. Beszélgetés közben előlépett rejtekéből Wesselényi s a várkapitány vállára ütve kérdezte tőle, hogy ki az éljen. A meglepett ember remegve felelte: a király. Így bántak el a többi tiszttel is, a kiket Wesselényi mindjárt a király hűségére esketett. Még csak a vár kulcsát kellett megszerezniök az alyó Illésháznétól. A porkolábot küldték oda, a ki a kulcsokat meg is kapta. Erre beeresztették a fősereget s hajnalban (1644 augusztus 5-én pénteken) Murány már Wesselényié volt, a ki megtartotta Máriának adott szavát, mert harmad napra megesküdt vele.

Ez Széchy Mária élete azon ideig, a meddig forrásul szolgált a fenmaradt költői műveknek. Ezután áttérünk a tulajdonképeni tárgyra.

Széchy Mária a drámai költészetben.

I. Verseggy, Vitkovics és Kisfaludy drámái és Arany.

Időrendre az első költő, a ki Széchy Mária életét drámai alakban „Széchy Mária eredeti vitézjáték 5 felvonásban“ címmel Gyöngyösi „Murányi Venus“-a után feldolgozta Verseggy Ferenc

pálosrendi szerzetes volt. Maga a darab ma nincs meg, mert elveszett. Címének emlékét is csak a múlt század kilencvenes éveiben megjelent „Almanach“ és újabban Bayer József „Játékszin története“ őrizték meg az örök enyészettől. Szorosan a darabról csak azt tudjuk meg ezekből, hogy kétszer adták elő a színen. Először 1794 június 11-én az első magyar szintársulat, másodszer pedig 1808 december 7-én a második adta elő. Ha magára a darabra nincs is egyéb felvilágosításunk, érdekes mégis, mert drámairodalmunk és színészetünk oly idejében készült, a mikor mindkettő úgyszólván keletkezőben volt. Érdekes pusztá címe is, mert a keletkező magyar dráma irányának és céljának megvilágítására is szolgál.

A magyar szintársulat műsora ez időben nagyrészt idegen színművek rossz fordításából állott, a melyek ellen Kölcsey ez időben nagyon kikelt. Ezen fordítások mellett voltak eredeti színművek is, a melyeknek iránya és célja igen érdekes mozzanat a magyar dráma történetében, mert történeti alapon indul meg. Azon kor jelene, társasélete — részben nemzetietlensége miatt — nem szolgálhatott az íróknak anyagul, mert ők nemzeti öntudatra ébredtek. A jelen sülyedését a múlt kor egyes dicső mozzanataival kiemelték, hogy honfitársaikat is nemzeti öntudatra ébreszszék. Azonban ezen drámák nem voltak egyebek drámai alakba öntött történelmi rajznál, a melylyel a néző hazafiságát akarta a szerző felébreszteni, s a szenvedély tragikai vagy komikai kifejezése mellékes körülmény volt. Találók ezen drámákra Szigligeti ítélete, ki azt írja róluk, „hogy az államactiót fontosabbnak tartották a drámai actiónál, és a hős inkább hazafi, honpolgár, mint ember volt.“ Ezen időben írta Verseghy is „Széchy Máriáját“ s ezen ítélet bizonyára reá is vonatkozatható.

Valamint Verseghy darabját a színpadi szükséglet idézte elő, úgy Vitkovicsét is, ki a murányi esemény második feldolgozója, noha abban, hogy Vitkovics a drámaírás terére lépett, része van Vida Lászlónak is, mert ennek buzdítására lett drámaíróvá. Vitkovics leginkább idegen drámákat fordított, eredeti drámája csak kétő van. Ezeknek egyike „Mars Vénussal Murány alatt“ című 5 felvonásos nemzeti vitézjátéka, a melyet ő is Gyöngyösi „Murányi Venus“-a nyomán írt Igen valószínű azonban, hogy a darabot nem készítette el egészen. Toldy Ferenc ugyanis megemlékszik a darabról, s azt jegyzi meg róla, hogy iratai közt a szóban forgó darab I. felvonásának hat első jelenetét és a II. felvonás második jelenetének két sorát találta csak meg tisztázva. Ma még ezt sem találjuk meg. Nagyon valószínű, hogy elveszett.

A harmadik ily tárgyú darab keletkezése szintén a színpadi szükséglet kifolyása. A mikor ugyanis 1819-ben gr. Brunswick Ferenc, a pesti és budai német színházak bérlője, a fehérvári társulatnak megengedte, hogy a német színházban magyar előadásokat tarthassanak, ezek május 3-án Kisfaludy Károly „Tatárok“ jával kezdték meg működésüket. Ezen darab hatása oly nagy volt,

hogy egyszerre néző közönséget teremtett. Csakhogy kevés volt az előadható darab. Azért Kisfaludy a hatástól indítva a drámairásra adta magát, s szorgalmasan irt új drámákat. Ily körülmények közt írta meg a bennünket érdeklő „Szécsi Mária, vagy Murányvár ostroma“ című 4 felvonásos drámáját prózában. Drámáját ugyan már 1817-ben kezdte írni, de csak 1820-ban készült el vele, a mely év május 3-ikán elő is adták Pesten először. Másodsor és talán utoljára csak 1836-ban szeptember 26-án került színre.

Mindenek előtt azon kérdés merül fel, hogy honnan vette Kisfaludy tárgyát? Eddig azon nézet volt elterjedve, hogy Gyöngyösi „Murányi Venus“-a volt forrása, de a Gyöngyösinél talált való történetet nem használta fel szolgálai módon, hanem költői céljai szerint saját leleményeivel látta el. Ez a nézet ma már nem állhat fenn. Ezen állításnak bizonyítéka a következőkben foglaltatik. Van Mednyánszkynek „Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit“ (Pesth bei Adolph Hartleben, 1829.) című mesegyűjteményében egy elbeszélés „Brautwerbung“ címen, a mely elbeszélés Kisfaludy drámájának menetével majd minden részletben megegyezik. A történettől való eltérések mindkettőben közösek, úgy hogy lehetetlen a kettő közt a megegyezést fel nem ismerni. Szükségesnek tartjuk épen ezért Mednyánszky elbeszélésének vázlatos közlését. Az idézetekre Nyitske és Szebényi szabad forrítását (Mátkásítás) használjuk fel.

Elbeszélése a harmincéves háborúval kezdődik, a melyből kifolyólag Rákóczy György az elnyomott magyar protestánsok érdekében fegyvert ragadott Ferdinánd magyar király ellen. Ezen hadakozásnak a buzgó protestáns Sz. Mária, ki ekkor már özvegy volt, igen örült, s várának kapuit örömmel nyitotta meg Rákóczy-nak. A vár fekvésénél fogva igen fontos volt az ügyre, azért Eszterházy nádor Wesselényi vezetése mellett erős csapatot küldött ellene. Wesselényi követet küldött először is a murányi vár kormányzójához, a mely megadásra szólítsa fel. A követ tagadó válaszzal s azon hírrel érkezik vissza, hogy Mária a vár kormányzója. Wesselényi mindent megtesz az ostromra, hogy ne maradjon meggyalázza. Ostroma még sem sikerül. Sokáig vesztegel a vár alatt, mindenfelét megkísért a vár megszerzésére, de nem sikerül semmi. Már csüggedni kezd, a mikor hirtelen egy gondolata támad. Egy hírnököt küld fel Máriához azon kéréssel, hogy szakítsák félbe ideiglenesen a harcot, s hallgassa meg személyesen egyik alvezérét, a kit küldeni fog. Kérését teljesíti Mária. Az alvezér maga Wesselényi, ki szép szavakkal igyekszik Máriát a vár feladására bírni. A mikor látja, hogy minden kísértése hiábavaló, átad neki egy levelet Wesselényitől, azon kéréssel, hogy mielőbb válaszoljon, és elsiet. Mária meg van lepve a levél tartalmától, mert megtudja belőle, hogy Wesselényi őt látni óhajtva maga jött fel az alvezér személyében, s mivel Mária ábrándjainak nemcsak megfelel, de felül is mulja, kéri szívét és kezét. Mária habozik. Nem tudja mitevő legyen. Végre azt válaszolja, hogy a választ vegye maga Wesselényi

át. Azért, ha igazán szereti jöjjön fel a várba éjjélkor egy kötél-
létrán, de csak egyedül.

Az adott ajánlathoz — folytatja az elbeszélés — hasonló
váratlan válasz nem volt ugyan egészen Wesselényi inye szerint;
mindazonáltal rövid megfontolás után elhatározta magát ezen merész
utra fellépni. Csak egyikének biztosai közül fedezé fel titkát,
egyszersmind rendet szabván azon esetre, ha őt valamely balsors
érendené. Az éj már rég óta setét gyászszal fedé el a földet, az
egész környékben néma csend uralkoda, melyet egyedül az őrtüzek-
hez egybe sereglett hadnokok szakasztgattak félbe, a mint a vezér
lassan felemelkedvén, sátorából, a vizsály tele éjszak felé sieté.

„Semmikép sem tudta magát bajnokunk egy
önkéntelen borzadástól megtartóztatni; mindazáltal titoktele utját
bátran, s kemény lépésekkel folytatván szerencsésen meg is érkeze
a kijelelt ablakhoz, és egy ugrással azon keresztül egy üres, homá-
lyosan világított terembe Alig lépett ebbe, s hátulról hirtelen
megragadtatván, egész erőből a földre terítettett. Ugyanazon pillan-
atban több álarcosok is rohanának reá, kik kiragadván kardját s
tőrét, szava adására kényszeríték, hogy csendesen maradna, különben
bilincsekbe tétetnék, ezek után megnyila egy mellék ajtó, és a
megcsalattatott egy kis kemény vasrontókkal megerősített szobába,
mint tartózkodási helyére vezettetett. Itt gondolóra vévén veszélyes
helyzetét, egy asszonytól megcsalatra fogságba kerítve, dicső nevét
meghomályosítva, seregét elvesztve, magát pedig a legterhesebb
feleletnek kitéve találta. De nem sok időt engedének az elmélke-
désre; mert egy magas, komor tekintetű férfi lépven be terembe,
így szólítá meg őt nyers hangon: „ezen hely, melyben a vitéz
magát találja, eléggé bizonyítja, kinek esett legyen hatalmába;
mindazáltal asszonyom szabadságot, sőt kezét, s várát a hozzá tar-
tozó minden birtokaival együtt ajánlja, ha királya ügyét elhagy-
ván, az erdélyiek hű követője leend. Ellenben, ha vonogatja magát
egy óra elteltével a vitézre halál, s hajnalhasadtával a vezér nél-
küli seregére végromlás várakozik.“

„Egy ily kívánás,“ felele egész nehezteléssel a fogoly, „mélyen
sért engem, minthogy éltemet ily bec-telen hivatalséggel soha se
kivánom megvásárolni, s tudd meg, hogy adott szavam szent.
Ugyan azért egy bátorszívű asszony szavát is annak tartván, jöt-
tem ide, nem gyanítván az undok árulást. Asszonyod koránt sem
szabad éltemmel, de inkább ragadja azt el tőlem, mintsem maga-
mat ez akarathoz szabjam.“ „Nincs is itt a szabadságról — felele
amaz — csak a hatalomról a szó, hogy azon cselet, melyet vetett,
okosan használhassa. Ugyanazért a részrehajlás, és a halál közti
választásnak meg kell történni, mire egy óra elteltével ismét
visszatérek, hogy vagy arról bizonyossá tétessék, vagy ezt végbe
hajthassam.“

Sokféle gondolat forgott meg Wesselényi fejében, de sehogy-
sem barátkozott meg azon gondolattal, hogy ő áruló legyen. Elha-
tározta magában, hogy inkább meghal, mert szebb a dicső halál,

mint a becstelen élet. Ezt felelte egy óra mulva az ajánlattevőnek, ki most is igyekezett őt az ajánlatra bírni. Már a vérpad elé viszik s ő bátran lép a vérpadra lelkét Istennek ajánlva, a mikor ruha suhogást hall. Mária megjelen s így beszél hozzá: „Te vitézül állád ki a próbát, te érdemes vagy arra, hogy Néked a javak legfőbbikével feláldozzam szabadságomat. Csak egy nemes érzésű férjfi merészelhetett nekem hatalmas kezét nyújtani; ugyan azért kellett jelesebben mint az ütközetben, bizonyítani bátorságodat, hogy Neked erősebbnek magamat megalázzam. Itt a kezem, s vele várom, mely ezentúl Neked, s királyodnak hódol.“

„Az ellentőrekedő érzések — folytatja az elbeszélés — hirtelen megváltozásától egészen elszédülve borult Wesselényi Mária lábaihoz. Mindazáltal férjfiás elevi vigyázással emlékezteti ez őt arra: hogy még mindenek el nem végeztettek legyen, minthogy nemcsak az övéi, hanem Rákocznak a legválogatottabb népei is védik a várat, és ezek egyedül az erőszaknak engedvén, jóval ki nem takarodnak. Mire serény parancsnál fogva, százan a legbátrabb katonái közül a már igen ismert uton, mély csendben mászszák meg a várat, míg ezalatt a többi seregek kívülről elkezdének az ostromot. Máriának ezen komolyságtele szavai megkettőztették a követ sebességét, s még alig teríté el a nap sugaraival a láthatárt, s már a királyi seregek bevén a várat, az erdélyi őrizetet fogva tartják. Ezek után nem sokára a papi áldás, ama felbonthatlan kötelék, a nemes bajnok párt boldogítva egyesíté öszve örökre.“

Kisfaludy drámájának menete szintén ilyen. Nála is Mária az egyedüli birtokos Murányban és lelkes erdélyi párti. Wesselényi nála is Eszterházy nádor parancsára indul Murány alá s ugyanolyan kényelmetlenül érzi magát a nőparancsokkal szemben. Ő is ostromol, de sikertelenül. Erre itt is arra szánja magát, hogy mint önmagának követe jelen meg Mária előtt s ugyanúgy jár el, mint fentebb láttuk. Az ő drámájában is a várba hívja Mária Wesselényit, hogy szerelmét próbára tegye. Elmegy s ugyanaz történik vele, mint Mednyánszkyknál, s Mária átváltozása is teljesen olyan. Végre a vár elfoglalása is — hogy az egyik rész kívülről harcol, míg alvezére belül — teljesen egyező.

Lehetetlen azért a kettő egyezését fel nem ismerni, s hogy Kisfaludy tárgyát Mednyánszky elbeszéléséből vette. Csak az az egy a bökkenő, hogy Mednyánszky elbeszélései csak 1829-ben jelentek meg, Kisfaludy pedig már 1817-ben kezdte írni drámáját. Azon körülmény, hogy a mesékhez írt előszóban azon megjegyzés található, hogy „több az itteni elbeszélések közül tömegül és ingerül szolgáltak költeményű műveknek, melyek mint balladák, hősköltemények, szindarabok nincsenek érdem nélkül s becs érdemesítést már találtak is“ azon hitelt keltette fel bennünk, hogy Mednyánszky ezen elbeszélést már valahol máshol előbb közölhette. Átnéztük azon folyóiratokat, a melyekben Mednyánszky közreműködött s e sejtelmünk valósult. A nevezett elbeszélést megtalálhatjuk az „Archiv

für Geographie, Historie, Staats und Kriegskunst“ (Wien, Verlag Anton Strausz) című folyóirat 1817-iki évfolyamának első felében (71. sz.) „Wesselényi's Brautwerbung“ címen. Tehát még ugyanazon évben kezdett Kisfaludy drámájának feldolgozásához, a melyben tárgyát a nevezett folyóiratról vette, a melyből különben „Stibor“-jához is merítette tárgyát.

Evvel áttérhettünk a darab tárgyalására. A változások a való történettel szemben drámájának csak előnyére váltak. Igaz ugyan, hogy a szerelem a történetben is szerepel a vár elfoglalásánál, mégis tekintve azt, hogy Mária kényszerűségből — és saját hasznára is — játszotta Wess. kezére a várat, úgy tűnik az egész dolog, mintha ürügy volna. Kisfaludy azon új feldolgozással kikerülte ezen örvényt. Kikerülte azért, mert nála Mária oly alakban jelent meg, melyben csak visszás helyzetbe jut önmagával. Tetteivel s szavaival oly tulajdonságokat árul el, a melyek a női természettel ellentéznek. Ezek azonban nem maradhatnak meg állandóan benne. Wess. szerelemre gyulasztja s kivétközteti természetellenes férfiaszkodásából s újra növészi közvetlenül azon próbával, melyben hűségét és férfiaságát leginkább bebizonyítja. Kisfaludy ezen próbával nemcsak a tisztán nőit juttatta diadalra Máriában a természetellenes férfiaszkodáson, hanem egyszersmind tisztázta Wess-t azon látszattól, mintha csak azért szereti Máriát, hogy így a várat megszerezhesse. A drámának tulajdonképeni tárgya és alapeszméje tehát a nőies szerelem győzelme a nőietlen hősködés felett, a mely mellett a vár elfoglalása csak mint ennek kifolyása van feltüntetve. De a várnak elfoglalása Kisfaludynál erőltetett és hibás, ezt azonban némileg magában rejti a tárgy kényes volta. Mária a próba után ugyanis átadja a várat Wess-nek, de előbb az ebbe be'e nem egyező erdélyi őrséget kell lefegyverezn'ök. A mód, a hogy ezt Mária Wess-vel véghez viszi, egyrészt Máriára az árulás bélyegét nyounja, másrészt Wess. jellemével sehogy sem egyeztethető. A cselekvény meg van oldva már akkor, mikor Mária a várat a próba után átadja Wess-nek s Kazai embereivel megjelen. A várnak újra ostromlása már fölösleges s hibás is. Ez az ostrom látszólagos, mert Mária megnyitatta a kapukat. De így meg az erdélyi katonák a vár bevételeit Mária árulásából magyarázzák! Ezt később belátta maga Kisfaludy is, s egy későbbi epigrammájában meg is emlékszik róla. Az epigramm a következőképen hangzik:

Szécsi Marinka dörög s hőst szöktet az özvegyi várba,

Ablakból kapu lesz, szép dolog és nem is új.

Hogy sereg is mene át a lyukon, ma kell ide sok hit:

Több mint Thália tér, bár leleménye szegény.

Mária ellenségébe szeret s elhagyja az ügyet, a melyhez szegődött. Ezen összeütközésnek csak benső nagy küzdelem után szabadna kiegyenlítődni. Csakhogy ez Máriánál nem megy véghez, azért alakja nem kelt bennünk elég rokonszenvet. Jól és helyesen tűnik fel Mária jelleme, a mikor önmagával visszás helyzetben jelen meg, de alakja nincs kidolgozva, csak vázolja van minden indokolás és

belső küzdelem nélkül. Mert nem érdekes jellem és alak az, ki oly lelkes erdélyipárti, hogy a 2-ik felvonásban az első ostrom visszaverése után katonáinak azt mondja: „mély sérelemmel kellett halanom hogy néhányan közületek az ostrom alatt Murány feladását említek. Jól ismerem őket; de hogy első tettök, megkímélem őket a szégyentől;“ s a kit Kádas úgy jellemez, hogy „fegyverzörgés, hadi multságok inkább kedveltetik, mint a szerelem bájgerjedelmei; de aki néhány óra mulva Wess. megjelenése után ennek levelével kezében már a következően beszél: „Szerelmes kívánat dűlja belsőmet, elmém tétováz; fegyvert keresek és szerelmet találok.“ De, ha Kisfaludy helyes világításban tünteti is tel Mária jellemét, a kivétel hézagos, mert Mária átváltozása nincs megindokolva. A mikor elhatározza, hogy Wess-nek nyújtja kezét és várát, ellenkezésbe jön előbbi helyzetével, ellenkezésbe jön bensejében a szerelem és becsület. Azt várjuk, hogy benne küzdelem fejlődjék e kettő érzete közt, a melyben a szerelem legyőzze a becsületet. Ily küzdelemnek azonban nyomát sem találjuk Máriaiban. Ezt a hiányt különben már észrevette első bírálója Gaal György, ki egy levelében meg is írta Kisfaludynak ezen hibát. Az erre vonatkozó hely a következőképen hangzik: „Mária jelleme nem elég világos, se nem elég nemes. Mondja, hogy a férfiakat gyűlöli — miért? S ha az egyéb benne histerikus hóbortnál, miért rontja le Wess-nek pusztá látására egész eddigi rendszerét, átadván neki magát váraatul? Mária nem elég amazon, nem romantikus — nem Libussa, sem nem Jeanne d' Arc Az sem helyes, hogy Wess. alig fordított hátat seregének, már bemászik a vár ablakán; azután hogy kerül az alvezér száz embe-reivel sötét éjjel a fővezér nyomába, sőt az ablakon is keresztül. Kedves barátom! a közönség mindenről, ami történik számadást kíván, annak pedig elejétől végig világosnak és következetesnek kell lennie.“

Sokkal inkább sikerült indokolás tekintetében Wess. alakja. Erős és következetes egyénnek van rajzolja, ki előtt az adott szó szent. Ezt legjobban bebizonyítja a darab végén levő próbában. Benne az adott hűség, a becsület és szerelme küzdenek, de ő jellemes férfi, kinél a kötelesség az első. Némileg indokolni kellett volna Kisfaludynak a pár szerelmét. Hogy egymásba szeretnek, nem valami különös, sem hihetetlen, de baj az, hogy nagyon hamar szeretnek egymásba. Nincs semmi akadályuk s az egész drámai kifejelet tulajdonkép azon alapszik vajjon Wesselényi kiállja e a próbát vagy nem.

A többi alakok szereplése csekély. Més a legérdekesebb köztük Kürthy Sándor; nem, mintha vele Kisfaludy sikerültet alkotott volna, hanem azért, mert szerepeltetése teljesen Kisfaludy leleménye. Szerepe jelentéktelen s a cselekvényre semmi befolyással sincs. Fülíg szerelmes Máriaiba, de ezen érzelmeit nem meri Máriaának bevallani, a miért szerencsétlennek érzi magát. Az is fáj neki, hogy Mária úgy bánik vele, mint egy bábbal, de belátja, hogy hasztalan sopánkodik, s hogy értelmetlen Máriaára. Csak az a furcsa, hogy Wesselényi és Mária szerelme gyogyítja őt ki ábrándozásából. Lóra, Mária

nevelőnőjének, szereplése érdekesebb és jelentősebb, mert a cselekvényre befoly. Ő az, a ki Máriában éleszti a szerelmet, ki őt arra bírja, hogy Wesselényi levelére válaszoljon; ő az, a ki inti úrnőjét, hogy térjen rendeltetéséhez vissza, mert asszonynak nem való a hősködés. Budaházy várkapitány szerepe igen jelentéktelen, és sehogysem egyeztethető össze állásával. Nincs benne semmi meggyőződés s Mária akaratának vakon hódol.

Ilyenképen dolgozta fel a tárgyat Mednyánszky elbeszélése után Kisfaludy. Jellemzés és indokolás tekintetében gyenge lábon áll drámája, de alapeszméje helyes és sikerült. Épen ez az, a mi a többi drámai feldolgozások fölé helyezik drámáját.

Nem tartozik ugyan szorosan véve a kitűzött feladat körébe Arany János haszontárgyú költői elbeszélése, a „Murány Ostrom“-a, mégis megemlékszünk róla, mert Kisfaludy feldolgozása alapján készült. De Arany művészeti érzéke észrevette Kisfaludy gyengéit s nagyszerűen kijavította.

Költői elbeszélése 4 szakaszra oszlik. Az elsőben megismerkedünk az előzményekkel, melyek Wesselényit a vár ostromára bírják. A második részben találkoznak a hősök s megtörténik a levél átadás és Mária részéről az izenet. Az ezen módon keletkezett szerelemből fejlődik a cselekvény és a bonyodalom, a mely a 3-ik részben van elbeszélve. A negyedik részben a kifejtlet van elbeszélve.

Wesselényi az ostrom sikertelensége miatt és Illésházy közeledtének hírére hadicselhez folyamodik. Mint követ felmegy Murányba ismeretlenül, meg akarja nyerni Máriát szavaival. Nem ér célt, mert Mária szilárd. A személyes találkozás következtében Wesselényi, — ki erre nem gondolt —, szerelmes lesz Máriába, s Máriában is felébred egy szokatlan és előtte ismeretlen érzés. De Wesselényinek szerelmes levelét hadicselnek tekinti s sértve érzi magát, a miért boszúra gondol. Ellencselt gondol ki. Meghívja Wesselényit a várba. A csel sikerül, mert Wesselényi megjelen s fogságba jut. Azonban nemcsak Wesselényit, hanem magát is megfogta. A vezérrel tetszése szerint rendelkezhetnék, de a felelőség őt éri. Az így összetűzközött érdekeket ki kell egyenlítenie, de úgy, hogy saját érdekeivel ne jöjjön összeűtközésbe. Azért azon ajánlatot teszi Wesselényinek, hogy, ha az ő pártjára áll, kész nejevé lenni. Wesselényi azonban inkább a halált választja, mint hogy adott hűségét megszegje. Eddig Mária még nem tudta, hogy szerelem dül keblében. Ezen visszautasításra felébred sértett hiúsága, a dúló szerelem őt boszúra ingerli. Vérpadra viteti Wesselényit, de nem azért, hogy megölse, hanem, hogy a kínos pillanatban neki megkegyelmezzon, s így teljesen lesujtsa. Wesselényi a vérpadon is megmarad határozata mellett. Ezen szilárdsága kitörésre bírja Máriában a szerelmet s Wesselényi karjaiba dől följajánlva neki kezét és várát.

Látjuk, hogy a főrésztetekben teljesen Kisfaludy szerint dolgozta fel költői beszélyét, csakhogy Aranynál a cselekvény minden

egyes mozzanata meg van indokolva, s az esemény az indokolások folytonos láncából képződik, a mely indokolások a hősök jelleméből folynak. A főcselekvény nem a vár ostromának leírása, hanem a szerelmi kaland. Azonban nem a szépen elrendezett cselekvény, hanem a hősök nagyszerűen rajzolt jelleme és belső küzdelmeik ragadják meg figyelmünket.

Ezen a helyen csak a két főhőssel foglalkozunk. Mindkét hős célja ugyanegy. Az ország ügyeiért s szabadságáért lelkesedve a bajokat akarják orvosolni. Az egyik hős a békés kiegyezésben találja a legjobb orvosságot s a magyar királynak esküszik hűséget. A másiknak nézete szerint a békés kiegyezés nem segít a bajokon, azért fegyvert ragad a nemzeti párthoz szegődve, hogy hazája eltiport jogainak érvényt szerezzen. Ez a hősök belső életén nyugvó nézetkülönbség ellentétbe hozza őket egymással, s küzdelmet idéz elő. Ezen küzdelemben belejátszik a szerelem, a melylyel még egy cél támad bennük, hogy egymásé legyenek. De ebből új küzdelem támad, mert közügyi érdekük s becsületük összeütközik személyes érdekükkel a szerelemmel. Ez a küzdelem lelki állapotaikban nyilvánul.

Az egyik hős Wesselényi, a multjára és őseire büszke férfi, ügyes hadvezér, lovagias és vitéz egyén, a ki csak a győzelmet vagy halált ismeri. De ezért csak magához méltó, erős ellenséggel szeret mérközni, nem asszonynyal, mert a gyengét legyőzni félgyalázatnak tartja.

Hogy becsületére ne essék folt, igen ügyesen inkább csellel segít magán, de óvakodik minden aljastól, s ilyet megvetéssel utasít vissza. A fővezért szívének meghódításával akarja meggyőzni. Ismeri a nőket, azért Mária szívet először ajándékokkal és dicséretekkel akarja meglágyítani. Mikor ez nem sikerül, egy levéllel szívet veszi ostrom alá. Célját eléri, mert a várba mehet. Nővekvő szerelme és férfias becsülete ösztönzik a felmenésre s legyőzik benne azon gondolatot, mintha Mária lépre akarná csalni. Csalódik, mert ezen sejtelem valósul. Börtönében felébred benne elmulasztott hadvezéri kötelessége. Fáj neki, hogy az ő igazi szerelmét Mária eljárásával csak gúnyolja, de azért nem csügged el. Küzdenek benne becsülete és szerelme. De ő férfi. A szívet legyőzi az ész; alárendeli személyes érdekét hazafiúi kötelességének, hű marad becsületéhez, esküjéhez, s azért inkább választja a halált. Lelki erősségét megőrzi a vérpádon is, nyugodtan néz a halál elé. Meg is kapja jutalmát ezen lelki erősségéért, mert Mária szerelemre gyuladva lelkesülten rohan karjai közé.

A mily nagyszerű és következetes Wesselényi jellemzése, olyan vonzó és művészi Máriáé. Férfias, büszke és erélyes, a ki szintén hazájáért lelkesül. Ügyes és bátor hadvezér, valódi

..... asszonyhős, neme kinövése

A csodás természet méla tévedése!

A szerelemért, a melylyel egyéni szabadságát kellene férfi uralomnak alávetnie, nem áhítzik, s legfőbb óhaja a férfias küzdelem és

a szabadság. Valódi amazon, kinek e jellemvonása már külsején is nyilvánul. Katona módjára páncélosan, sisakosan s fegyverrel oldalán intézkedik. Szava és jelleme határozottságával katonái tiszteletét nyeri meg. De ezen határozottság csak addig tart, míg a vezér levelét olvasta. Ekkor felébred benne a szerelem érzete, a mely női hiúságának felébredésével jelentkezik. Sértve érzi magát Wess. levelével s cselt lát benne, a mely a nőnem gyengeségét akarja felhasználni. Meg akarja mutatni, hogy Wess. rosszul számított. A várba csalja. Mégis, mikor ez megjelen, meg van lepve, s nyugtalan lesz. Lappangó szerelme először akkor nyilvánul, mikor Kádást összeszidja azért, hogy a vezérrel az elfogatáskor nem illően és méltóan bántak. Érzi, hogy hibázott, mert a vezér bizalmával visszaélt s jóvá akarja tenni ajánlatával, a melyre nagy lelki küzdelem után határozhatja magát. Nincs még ekkor szerelmének tudatában, de ez már erősen dúl benne; még eddig saját érdekeit alárendeli annak, melyet hazájának vél tartozni. A feleletet a legnagyobb lelki küzdelmek közt várja s az eredményre megtörik s könnyekre fakad,

»Mellyet önt szerelem, önt szégyen és harag,
Kik most keblében együtt viharzanak.«

Női hiúsága a választól megsértve oly küzdelmet idéz fel benne, a mely női jellemvonásait kitörésre bírja. Először féltékeny lesz a halálra, a melyet Wess. választott, s vetélytársát látja benne. Talán az szebb nála. Ime a nő! Féltékenységében idegei túlfeszülnek s szenvedélyeinek rabja lesz, elveszti határozottságát s férfias vonásait. Vérpadra viteti Wess-t, de ő is jelen akar lenni; csak hogy most a páncél már nem tetszik. Ugy akar megjelenni, mint egy nő. A páncélban oly férfias,

»Oly visszataszító... hideg, mint a halál,
Ily nőtől a férfi iszonyodik talán.«

Azért a hölgyek királynéjaként akar megjelenni „gazdag öltözetben, mely ékszerből ragyog,“ hogy,

»Hadd érezze szive, összehasonlítván,
Mit nyert a halálban, és mit veszte bennem.«

Már kivetkőzött férfiaskodásából növekvő szerelmében, a mely teljesen nővé a vérpadi jelenetben teszi.

Láthatjuk, hogy milyen egyszerű vegyüléke a női és férfi jellemnek Mária jellemzése, s mily egyszerű ezen két ellentétes jellemnek a küzdelme, a melyben a női természet a szerelem behatása folytán legyőzi a különben is természetellenes férfiaskodást.

Ugyanaz a tárgy majdnem ugyanolyan menettel Aranynál is, és Kisfaludynál is, mégis mily óriási a különbség! Hogy mennyire áthatotta Aranyt a tárgy, azt különösen Mária jellemzése mutatja, a melynek alakjánál némileg eltért Kisfaludytól, a mi azonban csak előnyére vált. Kisfaludynál ugyanis Mária már a próba előtt tudatában van Wesselényi iránt való szerelmének, míg Aranynál Mária

— a mint láttuk — komolyan lesbe csalja Wesselényit, s csak a vérpadi jelenetben szeret belé. Evvel Wesselényi alakja sokkal méltóságosabban fejlődik ki, de viszont Máriában evvel oly küzdelem megy végbe, a melytől Kísfaludynál kis mértékben sem találunk. A költői beszélyben oly élet és küzdelem van, a mely inkább illenek egy drámába.

Azt a hatást teszi az olvasóra, mintha egy 4 felvonásos dráma ponyolódna le szemei előtt. Ezt a költői elbeszélés nyugalmához nem illő drámaiságot szándékosan alkalmazta Arany, a mint ezt „Önéletrajza“ (levél Gyulai Pálhoz) mutatja, a melynek egy helyén így ír: „..... a cselekvényt mindenütt drámaivá akartam tenni, érzelmeket, indulatokat apró részletekre festeni, mintha irhatná azt költő, mit a színész mimikájával ki tud fejezni.“

Épen ez a körülmény indított bennünket is arra, hogy a költői elbeszélésről megemlékezzünk, a mely a tárgyunkra vonatkozó összes feldolgozások közt a legjobban sikerült.

II. Jókai.

A murányi esemény negyedik drámai feldolgozója Jókai Mór, a ki vigjátékká alakította a történetet. A 3 felvonásos eredeti vigjáték nyomtatásban összegyűjtött színművei (1860. Heckenastnál) közt a harmadik kötetben jelent meg „A murányi hölgy“ cím alatt. Vigjátékában a murányi esemény lényegesen módosítva jelen meg. Ő letért elődei ösvényéről s azon hagyományból merítette tárgyához az indokokat, a melyeknek nyoma Gyöngyösön is van. „Murányi Venus“-ának III. énekében egy helyt Gyöngyösi azt írja, hogy Wesselényi figyelmét Széchy Máriára felesége, Bosnyák Zsófia, irányozta volna halálos ágyán. Laboureur is megemlékezik történetében ilyesmiről. Ez a körülmény azt bizonyítja, hogy a dolognak lehet valami alapja. Laboureur szerint Wesselényinek álmában egy öreg ember jelent meg, a ki figyelmeztette őt, hogy a várat csakis az özvegy segítségével szerezheti meg. Ezt a hagyományt használja fel vigjátékában Jókai s ebből fejleszti a cselekvény bonyodalmaát és kifejeletét.

Vigjátéka avval kezdődik, hogy Wesselényi, a ki Murány várát akarja ostromolni, felküldi szolgáját a várba Máriához egy üzenettel. Mária épen akkor fogadja, a mikor a vár védelmére osztogatja parancsait, a melyekkel el akarja ámítani a hírnököket. S ez sikerül neki, mert az öreg Ivó nagy remegéssel adja elő üzenetét. E szerint Wesselényi Mária szép kezét és arcát kimélni szeretné a háboruskodástól, azért kéreti, hogy jelenjen meg alkuvásra holdfeljöttekor a vár ad alján csörgedező patakznál. Mária azonban válasz nélkül kergeti el Ivót. De a várbeliek állapota nem oly fényes, a mint Mária a követ előtt feltüntette. Alig van már élelmük, s néhány nap múlva fenyegeti őket az éhhalál. Ezt Mária és Borongó

beszélgetéséből tudjuk meg, a mely közben Borongó egyszersmind szerelmét is megvallja Máriának. Mária eleinte gúnyolódik vele, később megmondja, miért nem hajlik szerelmére, mert elhalt férjét nem tudja feledni. A mikor azonban Borongó férjének becsületét megtámadva akar rá hatni, kijelenti neki, hogy eddig nevetett rajta ha szólt, most, még ha hallgat is, gyűlöli. Borongónak szerencséjére épen akkor jön Kriska, Mária mostoha napa, a kinek segítségét kéri. Kriska megpirongatja Máriát természetellenes életmódjáért s egy versben elszavalja neki egy jóra való asszony teendőit. Hogy helyzete változzék, azt ajánlja Máriának, hogy menjen férjhez Borongóhoz. Azonban Mária máskép gongolkozik. Azon terv támad benne, hogy mégis jó lesz Wesselényivel találkozni. Borongót azon szin alatt, mintha Wesselényit azért szeretné a várba csalni, hogy elfogatásával az ostromnak vége szakadjon így, s vele (Borongóval) akadálytalanul egybekelhessen, tervének megnyeri. De tulajdonképen azért teszi ezen ígéretet, hogy őt a követségre felhasználhassa.

A második felvonásban a kijelölt helyen Wesselényi megjelen Borongóval. Elmondja Máriának eljövetele okát. Nem a várat akarja tulajdonképen ostromolni, hanem úrnője szívét; még pedig azért, mert elhalt feleségének megfogadta, hogy őt fogja elvenni. A mult éjek egyikén pedig megjelent neki feleségének szelleme és intette őt, hogy váltsa be fogadását. Mária meg van hatva, s elérékenyülve szerelmében beleegyezik kívánságába. De, mivel őreinek azt ígérte esküvel, hogy az ajtón tudtukon kívül nem ereszt be senkit, arra buzdítja Wess-t, hogy az ablakon át jöjjön fel a várba kötélhágcsón. Kriskának ez alatt feltűnik az, hogy Mária este nincs otthon; azt hiszi, hogy a kertben találkaja van s azért néhány őrral meglesi. Megtalálja Máriát Borongóval épen akkor, mikor a találkáról visszajönnek. Azt hiszi, hogy szeretik egymást.

Azért a harmadik felvonásban kijelenti Máriának, hogy semmi halasztást sem tűr, férjhez kell mennie. Mária helyben hagyja akarátát s megígéri, hogy nemsokára eljön a vőlegénnyel. Csak-hogy Wess-t gondolja, a kit már vár néhány részére esküdt fegyveressel, s a ki valóban megérkezik Borongóval az ablakon át. Ekkor beáll a fordulat. Borongó felfedi magát Wess. előtt s fogoly-nak nyilvánítja, de Mária vele ellenkezőleg kezét és várat ajánlja fel neki, mivel „úgy szeretett, mint férfi még soha.“ Borongó, ki ily fordulatra nem volt elkészülve, dühében láncra akarja őket veretni, de nincs, ki engedelmeskedjék neki. Még jobban lármáz Kriska, de végre dühe örömmre változik, mert óhaja — hogy Mária férjhez megy — teljesül. Így Wess. Mária kezével a vár birtokába is jut.

Így bonyolódik le a cselekvény Jókai darabjában, a mely a többi feldolgozástól eltérőleg vigjáték. Ez szerencsés gondolat volt Jókaitól, mert a tárgy valóban olyan természetű, hogy egy kis vigjátékra igen alkalmas. Ezen szempontból; és e célra, tárgyát helyesen fogta fel. Ő is azt a Máriát festi, a ki kardot fog, hősködik, s így visszás helyzetbe jön nemének rendeltetésével, de

a ki, mihelyt szerelmes lesz, elhagyja ezen szokatlan ösvényt s visszatér rendeltetése körébe. Ezt tette egyszersmind vigjátékának alapeszméjévé is. Ezen alapeszméből kiindulva igen érdekes és komikus helyzetekbe hozza a szereplőket. Kár nagyon, hogy ez a komikum nem annyira a szereplők jelleméből folyik, hanem inkább külsőségekből. Nagyobb baj az, hogy a cselekvény fejlődésében az alakok nem domborodnak ki eléggé, úgy hogy sokszor nem vagyunk tisztában velük. Ez a hiba nem abból ered, mintha Jókai rosszul fogta volna fel alakjait, hanem inkább abból, hogy az általános költői hagyománytól eltérőleg dolgozta fel vigjátékát. Az általa felhasznált hagyomány pedig nem volt oly erejű, hogy a szereplő hősök jellemét hozzájuk illő méltósággal kifejleszthette volna. Hogy ezt megérthessük, áttérünk az egyes személyek jellemének fejtegetésére, de ekközben a cselekvényben feltűnő homályosságokat is fel fogjuk tüntetni.

Lássuk először is Mária alakját. Milyennek kell lennie? Eleinte hősködőnek, férfiasnak, később a szerelem hatásától tisztán nőnek. Az első felvonásban hősködik Mária, talán nagyon is férfias, de ez nem rejlik természetében úgy, a mint azt pl. Kisfaludynál vagy még inkább Aranynál láttuk. Ő inkább ravaszságból teszi ezt, hogy vele ltvót és elleneit kissé megriassza. Ezt bizonyítják legalább saját szavai:

Most vitézim elmehettek,
Nincs mért oly nagyon sietnünk
Kis vigyázat is elég.
Jó, ha többet vár az ellen,
Mint a mennyit kaphat itten.

Már ez a hely hősködő jelleme ellen bizonyít, de még jobban egy másik nyilatkozata. A mikor ugyanis Kriska szemére veti neki, hogy nem nőhöz illő dolgokkal — hadakozással — foglalkozik, mert kopjanyél nem való asszony kezébe, mit felel? Azt, hogy, míg férje élt, ő sem tett így, de most így kell cselekednie, ha az ellenség nem szégyel asszony ellen harcolni, s tovább így folytatja:

S hogyha te, ki kor szerint
Volnál itt parancsoló,
Ellenállni gyöngé vagy, hát
Mégis csak kezembe kell
Vennem azt a kardot, a mit
Értünk férfi nem visel:
Átadom, mihelyt kívánod.

Tehát csak kényszerűségből hősködik s lemondana róla, ha lehetne! De ő maga is megunja ezt az életet, s mint maga mondja, kezd hajlani ellene felé. Most már szeretne találkozni Wess-vel, s bánja, hogy elkergette hirnökét. Sokkal jobb is lett volna, mert nem volna oly megalázó reá, ha Wess. kérését azonnal teljesítette volna. Mert nem kellene most Borongót ravaszul ámtánia azon ígérettel, hogy, ha sikerül nekik Wess-t törbe csalni, hozzá megy. Ezt az ígéretet csak azért teszi, hogy Borongót a követségre birja,

De tulajdonképeni szándéka más. Csakhogy ezt a szándékot, hogy miért akar Wess.-vel találkozni, nem értjük meg tisztán. Azt sejteti velünk, hogy már most komoly szándékai vannak Wess. iránt. Ezen sejtelmünket erősítik Borongóhoz intézett gúnyos szavai:

Csald törbe Wesselényit,
Es jutalmad megkapod.

De mutatják azon szavai is, a melyeket Wess-vel való találkozására előtt mond magában:

..... mit tünődöm,
Hátha csalni fog reményem?
Hátha nem találom azt,
A kit lelkem sejtve hív?

Jellemének ily indokolatlan vonásai sokat vonnak le alakjának hatásából. A szerelem hatásától átváltozik s ez lélektanilag is helyes, de baj az, hogy ezen átváltozás semmiféle belső küzdelemmel sincs összekötve, a mint azt Aranyánál láttuk. Ez is jellemének rovására van.

Lássuk a második szereplőt. Wess.-t komoly színben tünteti fel. Becsületes egyénnek festi, a ki önmagát „nemes szív“-nek nevezi és a ki azt tartja magáról, hogy nem ejtheti meg sem férfi, sem nő. Ostromolja Murányt, de ezt nem lehet tisztán megérteni, inkább csak következtetjük. Valódi célja sincs tisztán kifejezésre juttatva. Nem tudjuk, hogy Murány várnak, vagy Mária kezének megszerzése-e, vagy pedig feleségének tett ígéretének beváltása-e, vagy mind a három együtt a célja. Tegyük fel, hogy mind a három, mert mind a három teljesül. A mód, a hogy célját eléri, nem a legjobb színben tünteti őt fel. Az igaz, hogy szerelmes lesz Máriaiba, de sokat von le ennek értékéből, hogy előhözza feleségének tett fogadását, mert így egyrészt végzettségnek tűnik fel a dolog, másrészt pedig gyanussá teszi őt, mivel csak most akarja ígéretét beváltani, a mikor a várat ostromolni akarja. Wess. jellemének nagy hátrányára van az is, hogy Jókai Máriaja már a találkozóan mutatja szerelmét s nem a várban akkor, mikor Borongó őt fogolynak nyilvánítja. Így egy próbában — mint Kisfaludynál vagy még inkább Aranyánál — jobban bizonyodnék be szerelme, de keblében küzdelem is folynék le, a mely alakját méltóságosabbá tette volna. Épen ezért kár, hogy Jókai elődei ösvényét nem folytatta, mert így Wess. alakja nem volna oly csekély és eltörpülő, a milyen tényleg vigjátékában.

Hiányosan változt alak Borongó. Várnagynak nagy szerelme dacára kissé bárgyu. A szerelem nagy változást idézhet elő egy bátor emberben is, a milyennek őt a várban tartják, mégis oly vakká és tehetetlenné nem teheti, mint itt Borongót. Fülíg szerelmes Máriaiba, a ki csak gúnyolódik vele. Nem veszi észre Mária ravaszágát, hogy őt csak eszközül használja, noha tanuja azon jelenetnek, hol Wess. szerelmét megvallja Máriaának. Megcsalását csak akkor veszi észre, a mikor Mária a várat kezével Wess.-nek

felajánlja. Ekkor felébred tehetetlenségéből s annyira megy, hogy saját asszonyát akarja bezáratni. A legjobban sikerült Kriszka alakja. Ő, a ki a legkomikusabb helyzeteket idézi elő a darabban, a leg-határozottabb vonásokkal domborodik ki előttünk. Öreg, pörlekedő asszony, ki nagyon fél a háboruskodástól, s a kinek épen ezért az a célja, hogy Mária férjhez menjen. Azt akarja, hogy Borongóhoz menjen s erre minden lehetőt megtesz. Dühös ugyan akkor, mikor megtudja, hogy Wess.-hez megy, de nem igen bánja, mert óhaja így is teljesül.

Mit vonhatunk le a mondottakból? Sokat von le a vigjáték értékéből az, hogy nem jut kellőleg kifejezésre azon eszme, mely alapját képezi. Nagyon kár, hogy Jókai nem a Kisfaludy-Arany-féle hagyományt vette alapul, mert így e hibát elkerülhette volna.

III. Szigeti József.

Nemsokára Jókai vigjátékának megjelenése után írta meg Szigeti József a feladatunk körébe eső 3 felvonásos melodramáját. Csakhamar megiratása után 1863 október 16-án adták elő színen darabját, a melynek teljes címe „Szécsi Mária vagy Murányvár ostroma“ (melodráma, zenéjét szerkesztette, részben eredetileg írta Erkel Gyula.) Nyomtatásban darabja mindeddig nem jelent meg. Azért csakis azon két bírálat alapján tárgyalhatjuk e helyen a melodramát, a mely róla azonnal az előadás után jelent meg. Az egyik Gyulai Pál bírálata, a mely megjelent az Arany szerkesztette „Koszoru“ I. évfolyamának 2-ik félévi részében a 404-ik lapon. A másik Greguss Ágost bírálata, a melyet „Tanulmányai“ II-ik kötetében a 251—3-ik lapokon találhatunk meg. Mindkét bírálónak ítélete kedvezőtlen, mindkettő hibáztatja felfogását és felfogásának kivitelét.

Szigeti is körülbelül oly alapon indul meg, mint Jókai, de felfogása miatt nem sikerült egészen melodramája, noha egyes részletekben határozottan sikerültet is adott. Kiinduló pontja lélek-tanilag is helyesen van megindokolva. Azzal kezdi darabját, hogy Mária első szerelme Wess. volt, de a különböző körülmények úgy intézték a dolgot, hogy nem Wess-nek, hanem atyja kívánságára Bethlen István felesége lett, a kinek most özvegye.

Ez igen helyes volna azon célra, ha a költő vele Mária hősködését akarná megmagyarázni. Így azt, hogy Mária kardot fog, avval magyaráznók meg, hogy búbanatát női természetével ellenkező tettekkel akarja elfelejtetni. Csakhogy ezután a régi szerelem felébresztésével kellett volna Szigetinek Máriát ismét növé tennie s különködéséből kigyógyítania. Ezt azonban nem tette. A helyes utról letért s azon hagyományt használja fel, mint Jókai. A végzettel parancsolja Wess-re és Máriára a szerelmet, a melyet Mária és Wess. jelleméből és helyzetéből kellene fejlesztenie. Mi

történik tovább? Wess. elbeszéli Máriának, hogy első felesége mily nehezen halt meg s hogyan búsult gyermekeiért, a kiknek igazi anyát akart szerezni; azért azt tanácsolta neki, hogy vegye nőül Máriát. Ez még nem volt elég Szigetinek. Néhány hazafias s érzélgős szólással bebizonyíttatja Wess-vel, hogy csak ő jár helyesen a hazafiság útján, az ő hazafisága az igazi, Máriáé nem. Erre Mária már nem tud válaszolni, teljesen meg van győzve s már beleegyez-nék a vár átadásába s kész hozzá nőül menni. Csak az a baj, hogy visszatartja ezen lépéstől katonai becsülete, mert ő jó honleány akar maradni. Hogy adhatná át Wess-nek a várat a nélkül, hogy katonai becsületét megsértse? Ezen igen könnyen segít. Egyszerűen fogja magát s ír az erdélyi fejedelemnek, hogy oldja fel esküje alul. A feloldás megérkezik Illésházytól utólagos jóváhagyás reményében, mert a fejedelem nincs otthon. De ez nem használ semmit, mert a várparancsnok, Budaházy, nem egyezik be az átadásba, mivel ő egyenesen Rákóczynak esküdött hűséget. S avval vigasztalja urnőjét, hogy azon esetre, ha az ellenség a vár birtokába jut, felrobbantja a puskaporos bástyát. Kicsit furcsa mégis, hogy a várparancsnok nagyobb ur a várban az urnőnél, de még furcsább az, a mit Mária erre elkövet. Megijed szörnyű módon, félti saját és Wess. életét s most már kötelességének tartja a várat Wess. kezére játszani. Erre felhasználja a gyáva Bukkenbuk lovagot és Gyűszüsit. Gyűszüsivel megizeni Wess-nek a teendőket, Bukkenbukkal pedig azt végezteteti, a mit a történetben Kádas tett. Bukkenbuk remeg az ostromtól s el szeretne szökni a várból. Félelme rémületté fokozódik akkor, mikor Mária neki a várparancsnok szándékát elmeséli. Sírva könyörgi elbocsátását, mert neki öreg édes anyjához kell mennie, a ki miatta kétségbeesik. Mária felhasználja gyávaságát, megígéri, hogy elereszti, de előbb szolgálatot kell tennie. El kell fognia az éjjeli öröket azon szín alatt, mintha kötelességüket nem teljesítették volna pontosan. Ily módon jöhet Mária segítségével Wess a várba, a hol a helyzet ura lesz. Elfoglalja a várat s egybekel Máriával.

A ki figyelemmel kíserte a cselekvénynek előbb vázolt fonalát, az első pillanatra átláthatja Szigeti melodramájának hibáit. Az első és főhiba alapeszméjének téves kivitele, a melylyel összefüggnek vagyis inkább belőle folynak a többi hibák. Igaz, hogy „Szigeti Máriájában is a szerelem ül diadalt a hősködés felett, de tulajdonkép nem a természetes szerelem, vagy legalább is nem a szerelmes nő a hősködő felett. Nincs e műben sem hősködő, sem szerelmes Mária, csak a szerző mesterkélt reflexiója jár-kezel szoknyán és sisakosan.“ A tárgy oly természetű, hogy leginkább alkalmas egy vigjátékra, de olyanra, a hol a vig elemet tulajdonképen Mária jellemének átalakulása tegye. Ez pedig nincs meg Szigeti melodramájában. Oly darabot alkotott, a melyben többször jóízűt nevetünk az egyes mellék személyek hóbotos és bolond tettein, de a főszemélyek szereplésének komolysága ezt a kis hatást tönkre teszi. Szigeti teljesen hibásan fogta föl Mária alakját, mert

komoly szerepben mutatja be: benne sem harcias, sem szerelmes nőt nem fest. A helyes kiinduló pontból nem fejleszt semmit. Pedig a régi szerelem felébredésével a legjobban volna megindokolva a kifejlet és Mária alakja. Nagyon kár, hogy ezen természetes ok helyett olyanokkal fejlesztí a cselekvény fonalát, a melyek valószínűtlenségükkel a mű hitelét tönkre teszik. Káros természetiek, s nem szolgálhatnak indokul Mária elhatározására Wess. első feleségének kivánsága, Illésházy feloldó levele és Budaházy ellenszegülése. Különösen Illésházy felmentő levelének felhasználása volt szerencsétlen gondolat, mert vele Máriának még becsületére is káros hatással van, a kinek alakját az indokolások fentebbi bonyolultsága teljesen eltemetik. Nagyon árt különben Mária jellemének s nagyon gyanus á teszi őt az, hogy ő jelen meg következően Wess. táborában, másrészt az is, hogy oly egyének szerepelnek körülötte, mint Bukkenbuk és Gyüszüsi, a kik sehogysem emelik alakjának méltóságát. Nagyon csodálatos az, hogy Máriát komolyan szerepelteti Szigeti, holott Bukkenbukban megmutatta és nevetségessé tette azt, a mit Máriában kellett volna tennie. Bukkenbuk ugyanis nagy szájhős, ki kérkedik vitézségével, mikor azonban ezt bebizonyíthatná, a leggyávabb ember, ki még könyörögni sem átal életéért. Tettével ugyan sokszor idéz elő nevetséges helyzetet, mégis haragszunk rá s megvetjük gyávaságáért. Benne testesítette meg azt, amit Máriában kellett volna; azt t. i., hogy nem való kezébe kard. Nála visszataszító, míg Máriának megbocsátanók, mert az általános, hogy az asszonynak nem való kard, sem hadviselés. A ki figyelemmel kísérte Mária alakjának festését, beláthatja, hogy ily alak mellett hiányzik a műben minden benső drámai élet. Az egész cselekvény az események egyszerű kapcsolatából és látványból áll, a melyek igazi drámai indokokat nem engednek kifejlődni. Ehhez járul még az is, hogy Szigeti valahányszor „komoly összeütközést, vagy hevesebb szenvedélyt rajzol, valami oly émelygős sentimentalismusba esik, mely csaknem kiállhatatlan. Ilyenkor mind a compositiót, mind a jellemrajzot illetőleg reflexió dolgozik benne, holmi felületes és rosszul számító reflexió. Csak a szinpadi routine takarja e nemű művei szegénységét s egy pár bohózatos alak menti meg a bukástól.“

IV. Dóczy.

Tárgyunk ötödik és eddig utolsó drámai feldolgozója Dóczy Lajos, kinek 3 felvonásos történeti színműve 1885-ben jelent meg Ráth Mórnál. Egész kis története van színművének. Nem volt megelégedve azon költői feldolgozásokkal, a melyek előtte készültek, mert ezek nem használták fel Sz. Mária egyéni történetét. Azért elhatározta magát egy színmű megírására, a melyben azon kívánatának eleget akart tenni. Forrásul szolgált neki e célra Acsády

történeti munkája. Színművével pályázott az 1884-ik évi gr. Teleki József-féle drámai díjra. A bírálók az akadémia részéről Arany László és Csiky Gergely, a nemzeti színház részéről Náday Ferenc és Vizvári Gyula voltak. Egyértelmű ítéletük szerint nem sikerült s így pályadíjat nem nyert. Erre 1885-ben kinyomatta. 1886 május 15-ikén előadták a nemzeti színháznál. Ekkor több bírálat jelent meg a színműről leginkább az egyes napi lapokban.

(A „Pesti Napló“ 1885, 349. sz.; „Pesti Napló“ 1886, 136. sz.; „Fővárosi Lapok“ 1886, 136. sz. (dr Várady); „Budapesti Hirlap“ 1886, 136. sz.; „Függetlenség“ 1886, 136. sz.; „Egyetértés“ 1886, 135. sz.; „Nemzet“ 1886, 137. sz. (Keszler); „Ellenzék“ (Kolozsvár) 1886, 257. sz.; „Aradi Közlöny“ 142. sz.; „Szabadság“ (Nagyvárad) 1887, 120. sz.)

Ezen kívül megemlékszik a darabról dr. Eötvös Adolf a Magyar Salon V. évfolyamában. Ugyanezen időben jelent meg még egy bírálat az „Akadémiai Értesítő“ 1886-ik évfolyamában. Ezt a Péczely-féle drámai pályázat idézte elő, a melynek pályadíját egy 1884—5-ben megjelent abszolút becsű drámának kellett kiadni. A bírálók ez uttal Gyulai Pál, Arany László és Vadnai Károly voltak. Gyulai és Arany Dóczi színművét, mint nem sikerült művet, nem tartották a jutalomra méltónak, míg Vadnai történeti felfogásáért és színi hatásáért a jutalmat kiadni indítványozta. Azonban a többség határozata szerint a színmű nem nyerte el a pályadíjat. Ugyanezen színmű megjelent németül is a szerző fordításában 1891-ben Stuttgartban („Mária Széchy“ Schauspiel) Cotta kiadásában. Megjelenése után egy német bírálat jelent meg róla a müncheni „Allgemeine Zeitung“ melléklapjában a „Beilage zur Allgemeinen Zeitungban“ 1891 május 13-án.

Evvél áttérhetünk a színmű tartalmának válaszására. Az első felvonás, melynek színhelye egy csarnok a murányi várban, Illésházy és Liszti ármánykodásával kezdődik. Mindkető Sz. Máriával együtt a murányi vár birtokosa, s szeretnék az utóbbit örökségéből kiforgatni. E célra szerződést kötnek egymás támogatására. Illésházy — ki ezen szándékára az első lépést már akkor megtette, a mikor a várba önkényileg befogadta Rákóczy hadait — épen el akar menni Kassára, hogy Rákóczynál szándékát végleg elelje, a mikor Wess. táborából követség jelen meg. Mária s eleinte Illésházy sem akarja a követet meghallgatni, később Liszti tanácsára Mária távollétében azonban mégis meghallgatja követet, a ki maga Wess. áruhában. A követ felszólítja a vár urait, hogy térjenek a király hűségére, mert különben megfosztatnak birtokuktól. Illésházy nyers válaszában ezt határozottan megtagadja. De Wess. azért is jött, hogy ez alkalommal kipuhatolja Máriának várbeli helyzetét. Illésházy né félénk viseletéből, a ki a követség fogadásakor férjének kedvét keresve páncélosan jelen meg, s kit ezért Wess. Máriának tart, azt következteti, hogy Mária elnyomott rab a várban. Ennek segélyét akarja felhasználni a vár megszerzésében. Azért parasztruhába öltözött íródeákjával az ál-

Máriának titkon levelet küld, a melyben találkozót kér a vár alatt völgyben. A levelet azonban elolvassa az igazi Mária is, a ki haragszik Wess-re, mert rossz hire miatt eltiltotta egykor feleségétől. Boszút forralva ellene rábeszéli hugát s ő is elkiséri özv. Kürthné képében a találkozóra, mely a második felvonásban megy véghez. Itt Wess. az ál-Máriát arra akarja bírni, hogy segítse neki a várat a király pártjára téríteni. Ezért oly hévvel udvarol neki, hogy még meg is csókolja. Ekkor előlép a háttérből haragtól pirulva az igazi Mária s mérsékletre inti őket, de Wess-nek szemrehányásokat is tesz, hogy a gyöngé asszonyt árulásra akarja bírni rokonai és hazája ellen. Erre vitatkoznak s Wess. a vita folyamán az ál-Kürthnét—szépségétől és eszességétől elbájolva—sugva kéri, hogy egyedül szeretne vele beszélni. A mikor egyedül van vele, megvallja neki szerelmét, — hevesebbet, mint az előbb az ál-Máriának — a mire Mária, az ál-Kürthné, ellágyul, s szerelmes lesz Wess-be. Ezen szerelméből csak akkor ébred egy kissé fel, a mikor Wess. véleményét hallja magáról. Wess. ugyanis egész őszintén azt mondja neki, hogy ő nem gyűlöli Máriát, de rossz hire miatt nem venné el nőül. Erre Mária le van sujtva. Mivel felesége nem lehet, boszút forral ellene. Megigéri neki, hogy segíteni fogja a vár megszerzésében, azért, ha levelet fog neki írni, jöjjön fel választott vitézeivel a várba. Tulajdonképen azonban hatalmába akarja őt keríteni.

A harmadik felvonásban Mária tudára adja Évának, hogy Wess. eljön a várba az ablakon. Éva félve, hogy Mária Wess-t meg akarja ölni, azért kiszabadítja az első felvonásban — úgy látszik e célra — visszatartott levélhordó diákot, s megüzenteti Wess-nek, hogy nem ő az igazi Mária, hanem az, kit Kürthné neve alatt ismer, s kit nagyon megsérthetett, mert életére tör. Ezen tettét István távozása után megmondja Máriának, ki a várnagyot 30 emberrel pártjára nyerte vesztegetéssel s már várja Wess-t. Ezen hirre Mária kétségbe esik, mert azt hiszi, hogy Wess. nem jön el, s már gyávának nevezi, a mikor ez az ablakon át a szobába lép. Azért jött, hogy bocsánatot kérjen Máriától s álljon boszujának. Mária egyszerre elfelejti boszuját s a vár saját részére való megszerzését. Csak arra gondol, hogy Wess. előtt tisztára mossa emlékezetét. Egy kis búcsúlakomát rendez, a melyen poharat ragadva egy hosszú versben elbeszéli életének történetét, s a róla szóló rossz híreket cáfolja. Wess. ezen megindulva fölajánlja kezét és nevét, a melyet Mária csak azon feltétellel fogad el, ha ő Rákóczy pártjára áll. Mikor Wess. ezen ajánlatát határozottan visszautasítja, megnyitatta Illésháznak a kaput. Ez a dolgok fordulatán elszörnyedve Máriát árulónak nevezi, s felmutatja okiratát, a mely szerint Rákóczy a birtokot neki ajándékozta. A fejedelem ezen igazságtalanságára Mária Wess. nevét sóhajtja, ki erre rejtekében pisztolyát elsüti, s a jelre az ablakon át bejövő katonákkal a várat a király nevében elfoglalja. Mindenki hódol, csak Mária és Illésházy nem. Mária csak akkor hódol, mikor

Vadászi egy királyi levéllel jelen meg, a mely szerint az összes birtok Máriáé. Ekkor elfogadja, egyszersmind Wess. felajánlott kezét is.

A ki figyelemmel kísérte dolgozatunk azon részét, a mely Sz. Mária életét a történet szerint tárgyalja, az azonnal észreveszi, hogy jelen színmű történeti tekintetben nagyobb hűségre törekszik, mint az eddig tárgyalt művek. A költő oly indokokat is használ fel, a melyek elődeinél nem találhatók, de a melyeket ezek, vagy szándékosan mellőztek, vagy még nem tudhattak. Ezen történeti tények felhasználásával új felfogásból magyarázza meg jelen színműben a költő a murányi vár estét és a pár szerelmét. Ezen felfogását a költő színművéhez írt utószavában igazolni is akarja. Lássuk, hogyan igazolja magát? Abból indul ki, hogy az eddigi feldolgozók — talán Gyöngyösi kivételével — Máriát Murány egyedüli urának és parancsolójának tüntetik fel, s testvéreiről, kiknek férjei Máriát elnyomni igyekeztek, nem emlékeznek meg. Így tehát ezeknél a vár átadása nem egyéb, mint Mária politikai nézetének és harci kedvének meghajlása szerelme előtt. De így szerinte nem fejlődhetik drámai küzdelem sem Wess-ben, sem Máriában, azért költői érzését követve az itt érezhető hézagot belső küzdelemmel akarja kitölteni. De így el kellett térnie az eddigi feldolgozásoktól. Bevitte színművébe Mária szerelmén kívül még egyéni történetét, másképen szólva a róla keringő rossz, de alaptalan híreket. Ebből kifolyólag drámájának alapeszméjévé Máriának harcát tette meg nem érdemelt rossz hirneve ellen.

A költő indoklásával úgy történelmi, mint drámai szempontból követeléssel lép fel, de egyszersmind megtámadja Kisfaludy és Arany műveinek felfogását. A mikor ezt teszi téved, elárulja vele, hogy nem értette át kellőleg ezek célját. Kisfaludy és Arany műveikben egy hősködő asszonyt rajzolnak, ki a szerelem behatására ismét nővé lesz. E célból nekik el kellett hagyniok Illésházy és Liszti ármányát, vagyis a rokonsági viszályt, mert ez költeményük hatását csak megrontotta volna, s a felvett alapeszmét nem engedte volna kellőleg kifejlődni. Hogy elhagyták Illésházy ármányát különben azért sem kifogásolható, mert nem biztos történeti tény, s mert másrészt a vár feladásakor Illésházy és Liszti a történet szerint sem voltak a várban. Dóczy ezt a rokonsági viszályt bevitte színművébe, hogy vele Mária elnyomott helyzetét jobban kiemelje. Ezen célra kell szerepelnie Illésházynak a darabban a történeti valóság ellenére. Azonban kár volt a rokonsági viszályt oly széles alapon tárgyalnia különösen azért, mert semmiféle befolyással sincs a cselekvényre. A történetben Illésházy felosztási szándéka sarkalta Máriát bekövetkezett tetteire, Dóczy nál Illésházy ármányának semmi befolyása sincs Mária tetteire, mert Mária ezen ármányáról csak a színmű végén értesül. Ez hiba, s ezért hiábavaló és fölösleges Illésházy ármánya. Máriát a cselekvésre nem ez indítja, hanem azon körülmény, hogy nem hívták a követség meghallgatására. Hogy miért nem hívja meg Illésházy,

azt valóban nem lehet megérteni. Hisz Mária ép oly lelkes erdélyi párti, mint ő, a ki ugyanazt felelte volna a követnek, mit ő. E mellőzésben, a melynek szerintünk nincs semmi alapja, Mária árulást lát, s ezért a várat meg akarja magának szerezni. Ezt részint csellel, — az őrségnek kevesebb bort adat, hogy fellázadjanak — részint vesztegetéssel akarja elérni. De az a baj, hogy Illésházy távozta után beláthatja Mária gyanujának alaptalanságát, mert megtudja, hogy Wess-t elutasították, azért mégis tovább folytatja a vár megszerzését, de hogy miért, s mit akar ezzel elérni, nem lehet a színműből tisztán megérteni. De meggyőződhetik gyanuja alaptalanságáról Wess. levelével, melyet ez iródeákjával küld az általa Máriának vélt Illésházynénak. Nagyon valószínűtlenül van feltüntetve az, hogy Wess. a félénk és ijedős Illésházynét nézi minden kétség nélkül páncélos öltözetéért annak a Máriának, a ki férjét ágyuval kergette el. Hiheti-e Wess, hogy ily nő segítségével a várba juthat, s hogy ily nő el mer menni találkozóra? Bizony, ha az igazi Máriának nem jut kezébe a levél, s ez nem beszélne a találkozásra, nem is történnék meg ez. Mária azonban azért beszéli hugát a találkozásra, hogy megboszulja magát Wess-n, kire haragszik, mert eltiltotta egykor feleségétől rossz hire miatt. A találkozáson azonban épen az ellenkező történik, mert Wess. és Mária megszeretik egymást. Ezen a helyen lesz legalkalmasabb tárgyalni Dóczinak Arany és Kisfaludy kifogása ellen tett második kifogását, a mely sokkal lényegesebb és tévesebb az elsőnél. Azt állítja, hogy Kisfaludy és Arany felfogása szerint a hősekben nem fejlődhetik, de hiányzik is művükben belső küzdelem. A ki figyelemmel kísérte Kisfaludy, de különösen Arany művének tárgyalását, az haladék nélkül belátja Dóczy ezen állításának tévességét, de azon meggyőződésre is jut, hogy Dóczy ezen művek alapeszméjét nem értette meg kellőleg. Mert nem elég küzdelem az, ha egy hősködő nő megszereti ellenségét, de hogy meggyőződjék ellensége szerelméről is, azt oly próbán viszi keresztül, a melyben ennek belsejében egész harc folyik le. Ezen küzdelemben nyilvánuló férfiaság pedig visszatéríti a nőt női pályájára. Nem elég küzdelem ez? Ily alapeszménél nem volt szükségük Mária egyéni történetére, sőt nagyon helyes volt, hogy Mária rossz hírét nem vitték be művükbe, mert alapeszméjük világosságát csak megrontotta volna. Sehogysem volna indokolt, ha az ő Wess-jük egy rossz hírű asszonyba szeretne és ezt elvenné.

És épen ez teszi alapját Dóczy színművének azon hozzátevással, hogy Mária rossz hírét menteni akarja. Az ő Wess-je megszereti Máriát, dacára annak, hogy a vár szerzésnél nem akar szerelemre gondolni, mert saját szavai szerint ily asszony hitvese nem lehet. Ezt úgy eszközli Dóczy, hogy a találkozási jelenetben összehozza őket, a hol Wess. ismeretlenül szereti meg Máriát s szépségétől és eszességétől elragadtatva szerelmet is vall neki. Ezen nincs semmi kifogásolható. Annál inkább kifogásolható Mária magatartása Wess.-vel szemben. Mert ő, ki eddig Wess.-t halálosan gyűlölte,

s aki tanuja volt épen az imént azon jelenetnek, melyben Wess. szerelmet vallott hugának, szerelmes lesz Wess-be. Az előbb, mikor hugának vallott szerelmet, felháborodik; most, mikor neki vall szerelmet, mindent elhisi ő, a már tapasztalt asszony. Szenvedélyes szerelméből csak akkor ébred egy kissé fel, a mikor felszólítására Wess. róla olyképen nyilatkozik, hogy híre miatt még akkor sem venné nőül, ha a várat kezébe adná. Ezen nyilatkozatra — a mely semmikép sem árulja el a tapasztalt vezért, ki Murányt akarja elfoglalni, mert akkor arra is gondolhatna, hogy az ál-Kürthyné ezen véleményét megmondhatja Máriának — bosszút forral Wess. ellen, de most már azért, mert neje nem lehet. Hogy hogyan akarja magát megbosszulni Wess.-n, azt nem lehet világosan megérteni. Inkább csak sejtjük szándékát. A várba akarja csalni őt s saját pártjára kényszeríteni, hogy itt Wess. meggyőződjké ártatlanságáról s arról, hogy neje lehetne, de ekkor érezze is, hogy mily magasan áll fölötte. Ezt azonban csak akarja, de azonnal elfelejti tervét, a mint Wess. a várban megjelen. Elég könnyelműség Wess.-től, hogy erre, mint fővezér, rászánja magát oly előzmények után. Nem szabad saját ügyei érdekében kockára tenni életét személyi érdekéért, a melytől indítva Máriától bocsánatot kérni jelen meg a várban. Kijelenti egyúttal, hogy nem hiszi róla a rossz híreket, noha ezek őt a világ előtt halottá teszik. Mária ezen kijelentésre mégis tisztázni akarja magát Wess. előtt, s ezt egy hosszú versben, melyben az élete ellen felhozott híreket egyenkint cáfolgatja, meg is teszi. Ez a vers teljesen felesleges, mert Wess. már úgy sem hiszi a rossz híreket. A világnak nézetét pedig, a mely hiszi a híreket, ez vers nem dönti meg. Ekkor meg Wess. akadálya nincs elhárítva s így a vers nem idézheti elő a kifejeletet. S mégis mi történik? Wess. erre minden küzdelem nélkül felajánlja kezét, csak hogy Mária úgy fogadja ezt el, ha Wess. az ő pártjára áll. Mikor ezt az ajánlatát Wess. visszautasítja, megnyitatta a Kassáról megérkezett Illésháznak a kaput. Még akkor sem fogadja el Wess. ajánlatát, a mikor ez az adott jelre bejövő katonáival elfoglalja a várat. Ekkor is megmarad még Mária Rákóczy pártján, noha Illésházytól megtudja a fejedelemnek irányában való igazságtalanságát. Csak a „deus ex machina“-ként szereplő királyi levélre fogadja el az ajánlatot. Sokkal jobb lett volna s nem ártott volna jellemének, ha előbb fogadja el az ajánlatot. Nem volnánk akkor kételyben az iránt, hogy most azért fogadja-e el, mert birtokaitól nem akar megválni, vagy azért-e, mert szereti Wess.-t, vagy azért-e, mert kényszerítve van elfogadni. A mennyire nem érhető Mária elhatározása, oly valószínűtlenül tűnik fel a dolog, a mikor magának akarja a várat megszerezni Mária, s ezért a borban megrövidített katonáknak egyszerre adatja ki a bort, hogy így ezek — a 14 nap elmulasztott 14 kortytól — lerészegedjenek. Azt hisszük Mária maga sem hiheti azt el, hogy ezek a katonák a megvesztegetettekkel tovább maradnak a hivei, mint a mig kijózanodnak. Hanem, a hogy Wess. elfoglalja a várat katonáival, még valóbszínűtlen. Nagyon visszatetsző az,

hogy Illésházy kíséretével, minden akadály nélkül ki és bejárhat a várba, noha ez ostromállapotban van. Másrészt meg nem tehetjük fel az erélyes Illésházyról, hogy oly erélytelenül viselkedik, s semmit sem tesz Wess. ellen, noha ezt és egyenkint bejövő katonáit kíséretével — mert bizonyára vitt magával háborús időben — igen könnyen lefegyverezhetné. Sokkal természetesebb és világosabb Murány elfoglalása a történetben (lásd Sz. Mária a történetemben.) A történetből merítette ugyan tárgyát a költő, s többet merített elődeinél, mégis kevésbé történeti az ő színműve, mert az alkalmazott, de sokszor elváltoztatott tények nem világítják meg teljesen és helyesen aényt és a személyeket. Eltekintve ettől a költő feladatát, melyet célul tűzött ki a színműben, t. i. egy rendkívüli nő harcát rossz hire ellen, és győzelmét ezeken, a legcsekélyebb mértékben sem oldotta meg. A cselekvény fejlesztésére sok indokot használ fel, de közülök némelyik (Illésházy ármánya, Máriának várszerzése) semmiféle befolyással sincs a cselekvényre s ezért fölösleges. Másrészt indokai bonyolultak, s nem olvadnak össze, csak homályosságot és nem természetes helyzet eredményeznek, a cselekvény fejlesztésében is, de a jellemrajzban is. Ezért nem sikerültek alakjai sem.

Mária nem egységes jellem, nem tudja érdeklődésünket felkölteni. Nem rendkívüli nő, hanem sablonszerű, iugatag, hiú, ki maga sincs tisztában, mit szándékozik tenni. Minden biztos ok és cél nélkül meg akarja szerezni a várat magának, később elfelejti ezt s rossz hírét akarja tisztázni, de — mint láttuk — ez sem sikerül neki. Alakjában legkevésbé sem lehet a történeti Máriára ismerni.

Ugyanígy vagyunk Wess-vel, ki ép oly kevésbé történeti. Ugy cselekszik, mint helyében egy 19. századbeli uracs. Érzelgős jellem, kiszámításból szerelmet vall Évának, mindjárt rá Máriának is, de e mellett egy kissé meggondolatlan, a mint ezt a 2. felvonásban őszinte nyilatkozatával bizonyítja. Könnyelmű is, mert nyilatkozatára felmegy a várba. A mit itt mondani akar, azt levélben is tehetné, s így nem tenné ki magát oly veszélynek, a melynek, mint fővezérnek, nem szabadna magát kitennie. Ilyen nem volt Wesselényi!

A gyermekességig hiú és félnk Éva teljesen a költő szándékának van alávetve, s csak azért szerepel, hogy Wess. Máriával ismeretlenül találkozhasson és neki rossz hírét ismeretlenül vehesse szemére. Ez határozottan drámai értékű volna, de az a nem természetes helyzet, a melybe a szereplők jutnak, tönkre teszi a hatást.

Leginkább sikerültek a mellékszempelyek. Istvánall, kibem Gyöngyösit festi, már előre érezteti a költő a kifejeletet. Illésházy és Liszti még aránylag a legtörténetibb alakok, a kikkel azon időt akarja festeni, mikor „oszlás volt a jelszó és osztozkodás“. Illésházy erőszakos, durva jellem egész „Mikulás“; vele ellentétben Liszti ravasz és köpenyforgató. Ezekkel leginkább közelítette meg

azon kor állapotát és helyzetét. Oly egyének, mint Illésházy és különösen Liszti, azon korban sokan voltak

Legutoljára még meg kell emlékezni röviden Dóczy nyelvéről, a melyet általában oly nagyon dicsértek a színműben. Ez a dicséret egy kissé túlzott. Nyelve aránylag legszebb és legköltőibb a 2-ik felvonásban, a hol nem rontja meg hatását egyes rossz szójáték és magyartalanság, a milyeneket tényleg találhatunk az első felvonásban (gelamb-galiba; orrontsd, hogy jó az orrom) és a harmadikban (himez-hámoz köt értelemben, pedig haboz a jelentése).

Ezzel dolgozatunk végére értünk. Hogy melyik felfogású művek sikerültek, azt kivehetni az egyes művek fejtegetéséből. E szerint azok műve sikerült, a kik művüknek alapeszméjül azt választották, hogy miként tér rendeltetése körébe vissza a szerelem hatásától egy hősködő nő. Jókainál csak az a baj, hogy ezen alapeszmét nem juttatja kellőleg érvényre. Kisfaludy drámája annyival jobb, hogy ez alapeszme mellett Mednyánszky elbeszélése alapján próbájával küzdelmen is átviszi egyik hősét. Arany költői elbeszélése, a mely az összes feldolgozások fölött áll, fokozatos drámai küzdelmet tár elénk s ezen küzdelem a személyek jelleméből folyva egyes lelki állapotaikban nyilvánul. Ezért sikerült is, s ez teszi oly széppé költeményét.

